

O`zbekiston Respublikasi
Oliy va o`rta maxsus ta`lim vazirligi
Andijon davlat universiteti

Pedagogika fakulteti

«Tasviriy san`at va muhandislik grafikasi» yo`nalishi
IV bosqich “B” guruh talabasi

Abdumalikov Fayzulloning

„O`zbekiston amaliy san`atida ganch korlikni tutgan o`rni ” mavzusidagi

Bitiruv malakaviy ishi

Ilmiy rahbar:

k.o`q. S.Mirzayev

Andijon 2014

Reja.

Kirish

I-Bob O'zbekistonda ganch o'ymakorlikni rivojlanishi.

I -1. Ganchkorlikni yuksalishida ustoz-shogird an'anasining o'rni .

I- 2. Ganch o'ymakorligida naqshlar va ramziylikni ishlatilish.

I- 3. Ganch o'ymakorligida naqsh kompozitsiyalari

2-Bob. Amaliy san'atni rivojlanishda ganch o'ymakorligi maktablarini usullari II- 1 Buxoro ganchkorlik maktabi

II- 2 Toshkent ganchkorlik maktabi

II- 3 .Samarqand ganchkorlik maktabi

Xulosa

Foydalanilgan adabiyotlar

Kirish

Qadimda odamlar o'z maskanlariga, devor-roshlariga ov jarayonlari, jang-jadallar, bazmlar, tantanali marosimlar suratini chizganlar. Jumladan, Afrosiyob, Yaraxsha, Bolaliktepa va boshqa obidalar qoldiqlari shundan dalolat beradi. biom dini yoyilgach, tirik mavjudodni aks ettirish taqiqlab qo'yildi. Shuning uchun ularning o'rniga o'simliksimon, geometrik naqshli bezaklar chizish an'anaga aylandi. Bu naqshlaiga chuqur mazmun singdirilgan. Naqshlarda ramziylik ustuvor. Ota-bobolarimiz qadimiy obidalami nafis naqshlar bilan bezar ekanlar, zavq olish bilan bir qatorda, ular orqali o'z orzu-umidlarini, muhabbatlarini, tilaklarini aks ettirganlar. Naqqosh ota-bobolarimiz inson ruhiyatini chuqur va har taraflama o'rganib, uylarni ajoyib naqsh-nigoriylar bilan bezaganlar. Naqshlangan uyda kishilar xotirjam, ruhiy osoyishtalik og'ushida bo'lishi, uzoq umr ko'rishini donishmand bobolarimiz asrlar davomida, hayotiy tajriba asosida ilg'aganlar. Keksa ustalarimizning aytishicha, qadimda naqqoshlik san'ati shunchalik rivojlangan ekanki, ular chizgan yoki bo'yagan naqshlari orqali birlari bilan unsiz gaplasha olar ekanlar. Naqsh san'ati tilini tushunish uchun naqshning har bir elementi va ranglarining ramziy alifbosini bilish kerak bo'lgan.

O'zbekiston xalqining tarixi, qadriyatlarini, ilm-fan, madaniyat durdonalarini har tomonlama ilmiy o'rganish va tahlil etish g'oyat muhimdir. «Bugun bizning oldimizda shunday tarixiy imkoniyat paydo bo'ldiki, — degan edi Prezidentimiz I. A. Karimov, - biz bosib o'tgan yo'limizni tanqidiy baholab, milliy davlatchilikimiz negizlarini aniqlab, buyuk madaniyatimiz tomirlariga, qadimiy merosimiz tomirlariga qaytib, o'tmishdagi boy an'analarni yangi jamiyat qurilishiga tadbiiq etmog'imiz kerak»². Respublikamiz hukumatining qator hujjatlari Vatanimizni har tomonlama, jahon andozalari asosida rivojlantirishga qaratilayotgani bejiz emas. Jumladan, yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda madaniyatimiz, qadriyatlarimiz, milliy san'atimiz namunalaridan, ota-bobolarimiz tomonidan yaratilgan va jahonga mashhur ajoyib san'at namunalaridan keng foydalanishga katta ahamiyat berilmoqda. Shu ma'noda respublika hukumati tomonidan xalq ta'limi tizimini tubdan isloh qilish maqsadida 1997-yil «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» qabul qilindi. Unda «O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi siyosati umuminsoniy qadriyatlar, xalqning tarixiy tajribasi, madaniyat va fan bobidagi ko'p asrlik an'analarni, jamiyatning istiqbolidagi rivojlanishini hisobga olgan holda yurgiziladi», deyilgan Ganchkoriikjudaqiziqarii, o'zigaxos, murakkab san'at. Uni egallash uchun materiallarni o'zlashtiribgina qolmay, balki olingan bilimni hayotga tadbiiq qilishni ham o'rganish zarur.

Mavzuni dolzarbligi shundan iboratki, o'z rivojlanish cho'qqisiga yetgan ganch o'ymakorligi san'atining nodir namunalarni yoshlarga yetkazish va shu orqali ularni amaliy san'at asarlarini tushunishga qaratiladi.

Bitiruv malakaviy ishining ob'ekti viloyatdagi amaliy san'at kollejlari joylardagi madaniyat uylaridagi amaliy san'at to'garaklari viloyat rassomlar uyushmasi ustazodalari.

Bitiruv malakaviy ishining yangiligi ganchkorlik san'ati bo'yicha professor S.S.Bulatov tomonidanolib borilgan ilmiy izlanishlari bu sohaning rivoji qadimiyligi va maftunkorligi bilan izohlanadi.Biz bu ish orqali yoshlarga qadimiy san'atning nozik sir-asrorlarini yetkazishni ulardan ganchkorlikga bo'lgan qiziqishlarini aks ettirishdir.

Bitiruv malakaviy ishining tarkibiy qismi ikki bob, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar va ilovalardan iborat.

¹ I.A.Karimov. O'zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari. T., «O'zbekis- ton», 1995, 9-bet.

I-Bob O'zbekistonda ganch o'ymakorlikni rivojlanishi.

Ganchkorlik qadimiy san'at turlaridan. U Sharq mamlakatlari, xususan, O'rta Osiyo, Eron, Turkiya, Arabiston, Afg'oniston va boshqa mamlakatlarda taraqqiy etgan. Ayniqsa, O'rta Osiyoda yaratilgan asarlar badiiyligi, kompozitsi- yasi va ishlanish uslubi bilan farq qiladi. Ganch naqshlar O'zbekistondagi ko'pgina obidalarga ko'rkamlik, go'zallik baxsh etib turibdi. U Samarqand, Buxoro, Toshkent, Qo'qon, Mar- g'ilon, Xiva, Shahrisabz va boshqa shaharlardagi tarixiy obidalami qurish va bezatishda ishlatilgan.

Ganch o'ymakorligi san'ati asrlar davomida rivojlartgan. Bu san'atning qadimgi, o'rta asrlardagi va XX asrdagi rivoji bir-biridan ancha farq qiladi. Qadimgi ganch o'ymakorligi hajmiy bo'lib, unda realistik tasvir ustunlik qiladi. Ularda, ko'pincha, odamlar, hayvonlar, qushlar tasvirlangan. Eramizning birinchi asrlaridayoq kishilar ganchning ajoyib xususiyatga ega ekanligini bilib, qal'a, karvonsaroy va boshqa joylarni bezay boshlaganlar.

III asrda Tuproqqal'aning serhasham saroy mehmonxonalari o'yma ganch bilan bezatilgan. Varaxshadan VII-VIII asrlarga oid ganch o'ymakorligi namunalari topilgan. Ularda qushlar, hayvonlar, baliqlar, o'simliksimon va geometrik shakllar tasvirlangan.

X-XI asrlarda naqqoshlik, yog‘och, tosh va ganch o‘ymakorligi yanada rivojlandi. Murakkab abstrakt tasvirni aks ettiradigan naqshlar paydo bo‘ldi. Ganch o‘ymakorligi ishlari uyning ichki va nam tegmaydigan tashqi qismida ham qo‘llanildi. Termiz maqbaralaridagi ganch o‘ymakorlik san‘atini o‘sha davrning yuqori cho‘qqisi desa bo‘ladi. XII asrda muqarnaslar paydo bo‘ldi va ko‘pgina binolarda qo‘llanila boshladi.

XIII asrda ganchkorlik san‘ati yanada yuksaldi. Bunga Afrosiyobdan topilgan ajoyib ganch o‘ymakorligi ishlari misol bo‘la oladi.

XIV-XVIII asrlarda ham binolarning ichki qismlarini bezatishda ganchkorlik san‘atidan foydalanilgan. Ganchkorlikning gullab-yashnagan davri XVIII asrning oxiri - XIX asrning boshlari bo‘ldi. XIX—XX asrlarda buyuk ganch o‘ymakorlaridan Abdurahim Hayotov, Usta Murod, Usta Fuzayl, Usta Hayot Nosir, Usta hoji Hafiz, Usta Nasrulloboy, Usta Abduljalil, Usta Azim, Usta Omonullo, Usta Shamsiddin G‘ofurov, Usta Ibrohim, Usta Savri, Usta Abdufattoh va boshqalar faoliyat ko‘rsatdilar.

XX asr boshlaridagi ishlarda o‘yma relyefli mayin uslub paydo bo‘ldi. Rangli ganchlar, bo‘yoqlar, naqsh va tasvirlar qo‘llanila boshladi.

1913— 1914-yillarda Buxoroda Sitorai Mohi Xosa qurildi. U ganch o‘ymakorligi bilan bezatildi. Oq uy (mehmonxona)ni o‘sha davrdagi ganch o‘ymakorligining ajoyib namunasi desa bo‘ladi. Bunda oyna ustida ganch o‘ymakorligi bajarilgan. U o‘zining nozikligi, jimjimadorligi bilan ajralib turadi. Mazkur saroyning bezak ishlarini Usta Shirin bajargan. U o‘sha davrda eng ko‘zga ko‘ringan ganchkor ustalardan edi.

1918—1920-yillarda hunarmandlar komiteti va Toshkent o‘lkashunoslik hunarmandlar tashkiloti o‘quv-namunaviy ustaxonalari va hunarmandlik muzeyi tashkil etdi. O‘zbek ustalari 1937 - yilda Parijda «San‘at va texnika - hozirgi kunda» degan ko‘rgazmada ikkita «Gran pri», bitta oltin medal va ikkita kumush medal bilan mukofotlandilar.

1947-yil Toshkentda me‘mor A.Muxamed-shin boshchiligida Kurant binosi qurildi. Bu binoni bezashda Usta Shirin Murodov qatnashdi.

O‘zbekiston me‘morchiligiga katta xazina bo‘lib qo‘shilgan O‘zbekiston Davlat opera va balet katta teatri 1947-yil akademik arxitektor Aleksey Shchusevning loyihasi va rahbarligi ostida qurib bitkazildi. Shchusev O‘zbekiston viloyatlaridagi ganchkor ustalami yig‘ib, ular oldiga ikki muhim vazifa qo‘ydi: avvalo, teatrning zallari har bir viloyatning o‘ziga xos milliy uslubi asosida bezalishi, ikkinchidan, bezalgan xona teatrning arxitektura badiiy obraziga mos tushishi kerak edi. Teatrning Xiva, Termiz zallari qadimda ishlatiladigan ganchkorlik uslubida ishlandi. Buxoro, Toshkent, Farg‘ona va Samarqand zallari esa zamonaviy xalq an‘anasiga mos bo‘lgan ganch o‘ymakorligi bilan bezatildi.

1952-yil Toshkentdagi P.P.Benkov nomli badiiy bilim yurtida xalq amaliy san'ati bo'limi ochildi. Bu yerda Davlat mukofoti laureati Usta Shirin Murodov, UstaToshpo'lat Arslonqulov, Mahmud Usmonov ganch o'ymakorligidan dars berdilar. 50-yillardan boshlab xalq amaliy san'ati turlari - naqqoshlik, ganchkorlik, yog'och o'ymakoriigi kabilar turg'unlikka uchradi. «Tez va arzon quraylik, ortiqcha hashamlardan qochaylik» shioriga ko'r-ko'rona amal qilindi. Natijada ba'zi naqqosh ustalar va ularning shogirdlari hunarlarini tashlab, boshqa ishga o'tib ketdilar. Lekin ustozlar tushkunlikka tushmadilar. Ular maktablarda, o'quvchilar saroylarida amaliy san'at turlari sirlarini yoshlarga o'lgatishni davom ettirdilar.

Farg'ona naqqoshlik maktabining ko'zga ko'ringan ustasi Saidahmad Mahmudov 1963- yil Qo'qondagi shahar o'quvchilar saroyida yosh naqqoshlar to'garagini ochdi. 1967-yildan so'ng binolarni milliy bezash rivoj topa boshladi. Ayniqsa, naqqoshlik rivojlana boshlandi. Ustalaming shogirdlari ham shuhrat qozona boshladilar. Ganchkor Tohir Sharipov, naq- qosh M.To'rayev ochgan to'garaklarda yuzlab yoshlar xalq amaliy san'ati sirlarini o'rgana boshladilar. To'garak a'zolarining ishlari Italiya, Yaponiya, Chexoslovakiya, Kubadagi ko'rgazmalarda namoyish etilib, ular oltin, kumush va bronza medallaiga ega bo'ldilar.

O'quvchilar o'rtasida ko'igazmalar, tanlovlar, olimpiadalar va boshqalar tashkil etildi. Ganch o'ymakorligi to'garagi a'zolarining ajoyib ishlari Amerika, Yaponiya, Kanada, Chexoslovakiya, Germaniya va ko'pgina davlatlarda namoyish etildi.

M.Usmonovning shogirdlari Mirziyod Karimov, Abdurahmon Sultonov, Mirvohid Usmonov, Anvar Po'latov, Mirmahmud Rahmonov, Habibiddin Murodov, Mo'min Sultonov, Faxriddin Hamdiyev, Ziyovuddin Yusupov, Rauf Ibodov, Umar Tohirov, Yusuf Odilovlarni bugungi kunda xalqimiz yaxshi biladi.

O'zbekiston ganch o'ymakorligi san'ati yuksak darajada rivojlanib qardosh xalqlar taraqqiyotiga ham katta ta'sir etmoqda.

1937-yilda O'zbekistonda «Ustoz» xalq san'ati birlashmasi tashkil etildi. Bu xalq amaliy san'atining rivojlanishi, ustalarning ijodiy mehnatini tashkil etish va tayyorlangan buyumlarni sotishda hamda ustalaming shogirdlar tayyorlashida muhim ro'l o'ynadi.

Respublikamizning mustaqillikka erishishi tufayli o'tmishda yaratilgan bebaho ma'naviy boyliklarni, madaniy merosni, ganchkorlik san'atini chuqur o'rganib, kelajak avlodga etkazish uchun keng imkoniyatlar yaratildi.

O'zbekistonda Badiiy akademiya, hunarmandchilik uyushmalari, litseylari ya kollejlari, Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomchilik va dizayn institutining ochilishi, chet ellarda turli ko'rgazmalar tashkil etilishi amaliy san'atni va hunarmandchilikni rivojlantirishga katta turtkibo'ldi.

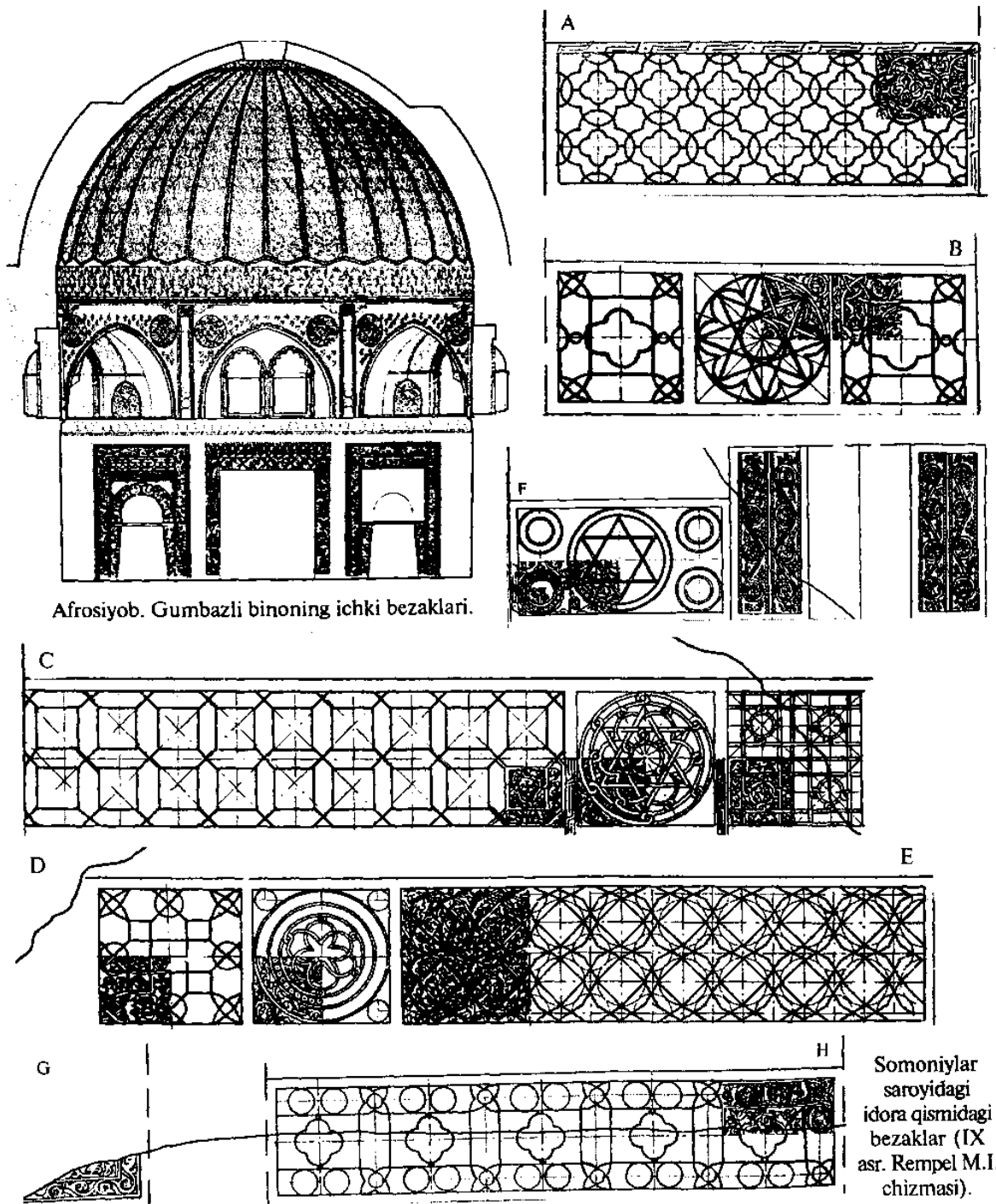
1994-yil 7—15-oktabrda Pokistonning Islomobod shahrida islom mamlakatlari hunarmandlarining birinchi xalqaro festivali bo'lib o'tdi. Bu festivalga O'zbekiston, Qozog'iston, Tatariston

respublikalari hunarmandlari ishlari bilan qatnashdi. O'zbekiston hunarmandlari - Fatxilla Jumayev, Ortiq Fayzullayev, Shokiijon Komilovlar konkurs g'oliblari deb topildilar.

Ulug' muhaddis Imom al-Buxoriy tavallu- dining 1225 yil munosabati bilan 1998-yil 24- oktabrda Samarqandda Imom Buxoriy maqbarasi majmuasi qayta tiklanib, bezatildi. Unda O'zbekis- tonning turli viloyatlaridan kelgan xalq amaliy san'ati ustalari o'z san'atlarini namoyish qildilar.

Ustalarimiz Respublika Oliy Majlisi, shahar hokimligi, Temuriylar muzeyi, masjid, madrasa va boshqa binolarni zamonaviy o'yma ganch bilan bezadilar.

O'zbekistonda o'ziga xos ganchkorlik maktab- lari mavjud. Shulardan biri Xorazm ganchkorlik maktabidir. Xorazm me'morchiligida geometrik naqshlarga keng o'rin berilgan bo'lib, ular boshqa viloyatlarga qaraganda o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, o'simliksimon naqshlar spiral shaklida aylanmaligi, dinamikligi bilan farq qiladi. Islimiy naqshlar ko'pincha yaxlit-yaxlit turunj, madohil, qalampir, bodomga o'xshash tanob shakllarining takrorlanishidan hosil bo'ladi. Ba'zi hollarda turunj, madohil tanoblari o'rniga yulduzsimon girihlar ham ishlatiladi. Islomiy naqshlarda novda juda ko'p ishlatilib, marg'ula, barg, uch barg, shukufta, oygul, no'xot gul, kurtak va g'unchalar ko'p qo'llaniladi. Xiva ganchkorligidagi eng xarakterli tomonlardan biri naqshlarning erkin va harakatchanligi, jo'shqinligidir.

Bu maktab ustalari naqshlarni ko'p hollarda ko'k va yashil rang bilan bezaganlar. Ro'zimat Masharipov, Karimbergan Rahimov, Karimbergan Polvonov, Yusuf Xudoyberganov, Bekjon Yoqubov, Odamboy Bobojonov, Odamboy Yoqubov kabilar Xorazm ganchkorlik maktabi namoyandalaridir.

Buxoro ganchkorlik maktabi bu sohada eng mashhur. Buxoro maktabi ishlari o'yma ganchlarning yirikligi, mayinligi, jozibadorligi va boshqa tomonlari bilan ajralib turadi. Buxoro ganchkorlik maktabining eng yirik namoyandalaridan biri akademik Usta Shirin Murodovdir. Buxorolik Usta Safar, Usta Adis, Usta Savri, Usta Isom, Usta Ikrom, Usta Jo'ra, Usta Qurbon Yo'ldoshev, Usta Ibrohim Hafizov, Usta Nazrullo Yodgorov, Usta Hayot Nosirov va boshqalar mamlakatimizda taniqli.

Toshkent ganchkorlik maktabi ham o'ziga xos. Bu maktabga xos naqshlar nozikligi, aniq simmetrik taqsimga egaligi, jozibadorligi bilan ajralib turadi. Toshkent ganchkorlik maktabi namoyandalari safida Usmon Ikromov, Toshpo'lat Arslonqulov, Mahmud Usmonov, Anvar Po'latov, Mirmahmud Rahmatov, aka-uka Abdurahmon va Mo'min Sultonovlar, Hayot Abdullayev, Ziyodulla Yusupov, Umar Tohirov, Mirvohid Usmonov kabi qator yetuk ustalar bor.

Samarqand butun dunyoga mashhur eng qadimiy shaharlardan biri bo'lib, u yerda ishlangan naqshlarning har biri o'ziga xos. Samarqand ganchkorlik maktabi namoyandalari Usta Anvar Quliyev, Usta Tursunboy Ismoilov, Shamsiddin G'ofurov, Quli Jalilov va boshqalardir.

I-1. Ganchkorlikni yuksalishida ustoz-shogird an'anasining o'rni .

O'zbekiston qadimdan hunarmandlar markazi bo'lgan. Andijon viloyatining Shahri-xonida, Samarqand viloyatining Urgutida, Farg'ona viloyatining Qo'qon, Marg'ilonida, Namangan viloyatining Chustida xalq hunar-mandchiligi gullab-yashnagan. Hunarmandlar o'tmishda mahallalarga bo'linib yashaganlar, chunonchi «Zargarlik mahallasi», «Pichoqchilik mahallasi», deb yuritilgan. Misgarlik, bo'yrachilik, sandiqchilik, pichoqchilik, aravashilik, kulolchilik mahallalari ham bo'lgan. Masalan, XIX asr oxiri XX asr boshlarida Buxoroda Bo'yрачи mahallasi bo'lib, u erda bo'yra to'qiydigan ustalar yashagan. Bo'yراحی mahallasida 120 ta oila yashagan.

Ustalar o'rtasida raqobat bo'lgan. Kimning mahsuloti sifatli bo'lsa, xaridor uning mahsulotini olgan. Shuning uchun har bir usta sifatli mahsulot tayyorlashga intilgan. Har bir ustaning o'z rastasi

bo'lgan. Bozorda, odatda, bozor begi bo'lib, u keltirilgan mollarga narx belgilab chiqqanidan keyin savdo-sotiq boshlangan. Sifatsiz mahsulot ishlagan ustaning bozori kasodga uchragan.

Ustalar o'tmishda bilimdon bo'lgan. Ular madrasada tahsil olib, adabiyot, tarix, musiqa, matematika, kimyo fanlarini yaxshi bilganlar. Naqqoshlik texnologiyasi avloddan-avlodga o'tib kelgan. Qadimda naqqoshlar naqsh yaratish sir-asrorlarini yozib qoldirmaganlar, faqat shogirdlari bilganlar. Shogirdlari usta bo'lganlaridan so'ng, ular ham o'z shogirdlariga o'rgatgan. Shunday qilib, naqqoshlik kasbi an'ana tariqasida rivojlanib kelgan.

Usta o'z bolasini yoki qarindoshlarini o'ziga shogirdlikka olgan. Shogirdlikka 7-8 yoshdan olingan. O'qish-o'rganish 7-12 yil davom etgan. Shogirdlar kundo'zi ishlab, kechqurun ustoz rahbarligida savod chiqargan. Shogirdlar geometriya va kimyoni o'rganganlar.

Shogird mustaqil ishlash darajasiga yetgach, ustalar uning ishlarini muhokama qilib, so'ngra «usta» nomini berishgan.

Ustaning o'g'li ota kasbini yoshlikdan o'rganib borgan. Bu esa uning kelajakda yaxshi hunarmand bo'lishiga zamin yaratgan. Ustaning o'g'li bo'lmasa, u bu kasbni eng yaqin qarindoshlarining bolalariga o'rgatgan.

Xullas, kasb avlodga meros qolish shaklida rivojlangan. Shogirdlikka berishda quyidagi urf-odat bo'lgan: Bolani usta oldiga olib borish o'ziga yarasha tantana bo'lgan. Ota-ona va qarindosh-urug'lar «bo'y» degan bo'g'irsoq va holvaytar olib, ustaning huzuriga kelganlar va «Bolaning go'shti sizniki, suyagi bizniki» qabilidagi gaplar bilan bolani uning ixtiyoriga topshirganlar. Keltirilgan pishiriqlar o'sha paytdayoq birgalikda tanovul etilgan. Usta bolaga hunar o'rgatishdan tashqari, butun o'qish davomida o'zi oziq-ovqat bilan ta'minlab turgan. Kasb tekinga o'rgatilgan.

Ustoz qattiqqo'l va talabchan bo'lgan. Zero, hunarni o'ta nozik did va sabr-toqat bilan o'rganish mumkin. Ustalar shogirdlar uchun maxsus odob talablarini ishlab chiqqanlar. Masalan, ular shogirdan pokizalikni, ish vaqtida chalg'imaslikni, egri va noma'qui ishlarga yaqin yo'lamaslikni, ustoz ruxsatisiz biror ishga qo'l urmaslikni qat'iy talab qilganlar.

Usta shogirdga hunardan tashqari uy yumushlarini bajarishni ham o'rgatib borgan. Shogird san'at sirlarini puxta egallagandan so'ng, oq fотиha berilgan. Marosimda shogird ustoziga boshoyoq sarpo, tugun in'om etgan.

Ba'zan ustoz shogirdi mustaqil ish boshlashda qiynalmasligi uchun shu kasbda ishlatiladigan asbob va andozalar bergan. Oq fотиha olgan shogird mustaqil ishlashni xohlamasa ustoznikida qolib ishlayvergan. Bunday holda ustoz bilan kelishib olib, ish haqi olgan.

O'zbek ustalaridan biri — ganch o'ymakor usta Usmon Ikromovning hayot yo'li ibratli. Yosh Usmon usta Rasulhojining huzurida 8 yil ishlaydi. Besh yilgacha haftalik haqi 10 tiyindan oshmagan. Har payshanba kuni Rasulhoji shogirdi qo'liga 10 tiyin bergan. Usmon pulni olib, bozordan onasi va ikki singlisiga yegulik olib borgan. Odatda, shogird faqat usta buyurgan ishni qilishi kerak bo'lgan.

Shogird ustadan beruxsat biror ishga qo'l ura yoki uning asboblari teginsa kaltak yegan. Oltinchi yilga o'tganda Usmonning haftalik ish haqi 50 tiyinga, sakkizinchi yilga o'tganda esa kundalik ish haqi bir so'mga chiqqan. Bu paytda u imorat ishidagi oddiy cho'pgarlikdan tortib, g'isht terish, suvoq, ganch o'ymakorli-gini mustaqil bajara oladigan bo'lgandi. Nihoyat sakkiz yil deganda Usmon ustasi Rasulhojidan oq fotiha olib, «usta» nomiga ega bo'lgan.

Buxorodagi ganch sotadigan boylardan biri Abduqodir bir kuni Usta Hayotni chaqiradi va yangi uyni ganch bilan bezamoqchiligini aytadi. Usta Hayot bu ishni 22 yoshli Shirin Murodovga topshiradi. Bu ish Shirinning birinchi mustaqil ishi bo'ldi. Shirin mehmonxonani bezashda oddiy bejirim nisbatlarni, butun ko'rinishni hisobga oladi. U mehmonxona va ayvonni sharafalar bilanbezaydi. Undagi o'yma ganchlar juda mayin, bejirim chiqqanligi sababli ustalar orasida obro'si yanada oshadi. Usta Hayot kunlardan bir kuni Shirinni oldiga chaqirib, «Men sendan xursandman, endi mustaqil ishlayversang bo'ladi», deydi. Azaliy odat bo'yicha unga ustalar o'rtasida «usta» nomini berishadi.

O'zbek me'morlari yaxshi yashash uchun har jihatdan qulay, sbinam, chiroyli uylar qurganlar. O'zbeklarning hovli-joyi tugal bir me'moriy ansamblni tashkil etib, fayzli bo'lgan. Uylar bir-biriga uzviy qilib qurilgan. Bu ish san'at darajasiga ko'tarilgan.

Har bir hunar odatda avloddan-avlodga o'tgan, begona bolalardan esa iste'dodli, shu hunarga mehr qo'yganlarigina tanlab olingan. Chinakam o'ymakor ustalikni orzu qilgan kishilar madrasada tahsil ko'rgan bo'lishi, she'riyat va musiqa sirlaridan voqif bo'lishi, hatto, musiqa asboblari bir oz chala bilishi shart qilib qo'yilgan.

Mashhur me'mor usta A.Haqqulov «Ta'mir san'ati» kitobida sevimli ustosi Usta Shamsining shogirdlariga bo'lgan munosabatini shunday xotirlaydi:

- O'smirlik yillarimda xalq amaliy san'atiga mehr qo'ygan yaqin do'sti padari buzruk-vorimdan meni shogirdlikka so'rab, «Kelajakda mening me'morchilik asboblarimga sohiblik qilsin», degan ezgu istaklarini bildirdilar. Shu kundan boshlab usta Shamsi menga me'morchi-likning siru asrorlarini o'rgata boshladilar. Usta Shamsi o'ta kamtarin, oddiy, kamsuqum inson edi. Shogirdlarini jon-dilidan sevardi. U bor mehri, ilmi va aql-zakovatini shogirdlariga bag'ishlar edi. Men ana shunday zukkota'b va xushsuxan inson panohida kamolga yetganimdan haligacha faxrlanaman. Davlat mukofoti laureati, «Mehnat» ordeni sohibi, O'zbekistonda mashhur xalq ustasi Usta Shamsi xalq amaliy san'ati-ning murakkab jihatlarini juda chuqur bilar edi. U shogirdlaridan ham xuddi shuni talab qilar, erinchoq, go'zallikdan zavqlanmaydigan, tarixiy obidalarga mensimay qaraydigan kishilarni jini suymasdi.

«Ustoz» degan nomni olish oson emas. Bu sharafli nomni olish hammaga ham nasib etmagan Bu ulug' nomni olish uchun ustalar ko'p yillar davomida murakkab sinovlardan o'tganlar.

Inson hayoti bir manzildan ikkinchi manzilga qarab yuriladigan yoiga o'xshaydi. Bu yo'lning tekis, ravonligi ham, past-balandligi ham ko'p bo'ladi. Biz bu zamonda bamisoli tog' oshayotgan

odamlarmiz. Tog' yo'li mardlik, jasoratni ham, bag'oyat hushyorlikni ham talab etadi, degan sdi shoir Erkin Vohidov.

Yoshlarimizga milliy hunarmandchilikni o'rgatib, milliy an'analarni davom ettirib kelayotgan ustalar kam emas. Biroq, shunga qaramay, o'zbek milliy an'alarini qayta tiklash eng muhim vazifalardan biri bo'lib kelmoqda.

Xalq hunarmandchiligida ustozlarning shaxsiy va kasbiy fazilatlarining mezoni bo'lgan. Shu mezon asosida ustaga ijobiy va salbiy baho berganlar. Shuning uchun ota farzandini shogirdlikka berishdan oldin ustaning yuqoridagi mezonga javob bera olish-olmasligini o'rgangan.

Quyida xalq hunarmandchiligidagi ustozlarning shaxsiy va kasbiy fazilatlarini bilan tanishamiz.

Ustozning shaxsiy fazilatlarini. Saxiy, odobli, mehr-shafqatli, marhamatli, ochiq yuzli, shirin muomalali, sabrli, talabchan, qanoatli, to'g'ri so'zli, pok bo'lish.

Rizouddin ibn Faxriddin ustozlarga shunday nasihat qilgan edi:

«Shogirdingizning har bir harakatiga qarab turingiz, ularga xushmuomala be'lishni o'rgatingiz, so'zlariyu fe'llarini yaxshilangiz, ust-boshlarini, kiyim-kechaklarini pok tutmak-larini nazorat aylangiz. Yomon xulqlar yuqumli bo'lganidan bir shogirdning yomon xulqi borligini bilsangiz, jumlasini barobar ko'rib, jumlasini foyda olajak ravishda o'rgatingiz, foydali ishlar, kerakli adablarning jumlasidan xabardor aylangiz, natijada bola mumkin qadar reja ila ish qilmoq, ehtiyotkorlik, poklik, ko'rkam tartib, ko'p foydasiga tirishmak kabi xosiyatlarini egallab oladi».

Hunarmandlarning kasb madaniyati bor. Ular quyidagilardan iborat:

- Hunarni jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shish maqsadida o'rganish;
- mehnatsiz daromaddan qochish;
- ustozlar an'anasiga sodiq bo'lish;
- mehnatsevarlik, halol mehnat qilish;
- intizomli bo'lish;
- muvaffaqiyatsizlikdan tushkunlikka tushmaslik;
- aqli, tadbirkor bo'lish;
- rostgo'y bo'lish;
- pokiza bo'lish;
- bir ishni qiyomiga etkazmay, ikkinchi ishga o'tmaslik

Hunarmand xoli bo'lishi lozim bo'lgan salbiy xususiyatlar:

- porok yo'llar bilan boylik orttirish;
- boshqa hunarmandlarga nisbatan adovatda bo'lish va hasadgo'ylik;
- faqat boylik orttirish maqsadini ko'zlash;
- jur'atsizlik, dangasalik, yalqovlik, erin-choqlik, isrofgarlik, takabburlik, yolg'onchilik

Shogirdlardan ba'zan ayrim kamchiliklar o'tib turadi. Ustozning vazifasi — ularning kamchiliklarini kechirish, bunday ishlarga yo'l qo'ymasliklari uchun shogirdlariga yordam berish.

Ustozning kechira olishi oliyjanoblik va olimlarga xos sifatdir. «Kichiklardan adashish, kattalardan kechirish» deb bejiz aytishmagan.

Ustozning kasbiy fazilatlarini. Ustozning kasbiy fazilatlariga o'z hunariga qiziqish, hunarini yoshlarga sidqidildan o'rgatish, hunariga yangiliklar kiritish, yaxshi shogirdlar qoldirish va boshqalar kiradi.

Ustozning eng yaxshi kasbiy fazilatlaridan biri - shogirdlar tayyorlashdir. Har bir hunarmand ustaning shogirdi bo'ladi. Shogirdsiz ustoz -mevasiz daraxt. Ustoz bilimdon shogird qoldirmasa, bu - uning hayoti, umri bekor o'tdi degan gap. Usta qanchalik buyuk bo'lmasin, tarixda qanchalik iz qoldirmasin, bilimini, hunarini ishonchli odamga qoldirmasa, uning ishlari oxir-oqibat yo'q bo'lib ketadi.

Qadimda hunarmand va xaridor o'rtasidagi munosabatlarda o'ziga xos odob mezonlari mavjud bo'lgan. Ular quyidagilardan iborat:

- savdoda poklik;
- halollik;
- adolatlilik;
- to'g'rilik;
- xushfe'llik;
- nafsni tiyish;
- kambag'al bechoralarga xayru ehson qilish;
- mahsulotning asl bahosini bilmaganlarga to'g'ri muomala qilish;
- va'daga vafo;
- bajara olmaydigan ishga va'da bermaslik,
- ***Ota-onalarning farzandiga hunar o'rgatayotgan ustoz oldidagi burchlari va munosabat madaniyati.***

— Qadimda ota-onalar farzandlariga hunar o'rgatayotgan ustozni hurmat-ehtirom qilganlar.

Ota-onalar va ustozlar o'rtasida munosabat madaniyati ham o'ziga xos xususiyatga ega bo'lgan.

Ota-onaning ustozga munosabatida:

- ustozga muruwat ko'rsatish;
- ustozning farzandiga bergan tanbehini to'g'ri tushunish;
- farzandining hunar o'rganishi uchun kerakli narsalarni yetkazib berish;
- ustozni rozi qilish va boshqalar talab qilinadi.

Ustozning ota-onaga ham o'ziga xos munosabat mezonlari bo'lgan. Ular quyidagilardan iborat:

- ~ shogirdiga hunar o'rgatish borasida zimmasiga olgan vazifasini bajarish;
- o'z va'dasining ustidan chiqish;

— ota-onaga farzandining qobiliyati, xulq-odobi to'g'risida ochiq gapirish.

Xulosa qilib aytganda, hunarmandchilik Sharq xalqlarining qadimiy qadriyatidir. Uning o'ziga xos milliylik xususiyatlari, ta'limiy-tarbiyaviy imkoniyatlari, ustoz-shogird an'analari, ular o'rtasidagi axloq-odob mezonlari, madaniyati yosh avlodni hunarmandchilik kasbiga mehr-muhabbat ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyatga egadir.

Ustozni hurmat qilish

Ustoz shogirdiga qiyinchiliklar bilan san'at sirlarini o'rgatdimi, san'at olamiga olib kirdimi, uni shogird chuqur hurmat qilmog'i ham farz, ham shartdir. Bu haqda buyuk mutafakkir Alisher Navoiy shunday degan edi:

Haq yo'lida kim senga bir harf o'rgatmish ranj ila, Haqqini ado aylamoq mushkul erur ming ganj ila.

Shogird ustozni hurmat qilishi va uning mehnatining qadriga yetmog'i keraq Bir hakimdan:

- Nima uchun siz ustozingizni otangizdek hurmat qilasiz? — deb so'rashdi.

U bunday javob berdi:

- Otam dunyoga kelishimga sababchi bo'lgan bo'lsa, ustozim hayotim boricha yaxshi yashashimga sabab bo'ldi.

Ba'zida shogirdlar hunarni puxta o'rganib oldim deb kekkayib, ustozni pisand qilmay qo'yadilar. Keyinchalik ular sifatsiz ishlar qilib, qoqilib, pushaymon yeydilar. Bu haqida Usta Mahmud Usmon o'zining «San'atim - saodatim» degan kitobida shunday deydi: «Men qo'lidan ish keladigan chapdast shogirdlarimni tanlab, oq fotiha berib, alohida brigada qilib chiqardim. Ular katta-katta, mas'uliyatli buyurtmalarni bajarib kelmoqdalar. Bilmaganlarini so'rashadi, yordam qo'lini cho'zaman. Har qalay bahamjihatlik yaxshi. Mutaxassislar respublikamizdagi ganch o'ymakorligi ishlari ayrim joylarda pala-partish, uquvsizlik bilan bajarilayotganligi to'g'risida to'g'ri e'tiroz bildirishmoqda. Bunga tamoman qo'shilaman. Sababi, joylarda dardi pul bo'lgan, qo'lbola ustalar ko'payib bormoqda. Ganchkorlikdan chala xabardor «ustalar» o'zlaricha brigada to'zib, buyurtmalar olishmoqda. Mo'may daromadni tezroq undirish uchun ishni qo'laysin-do'laysin qilib, o'zlaricha «do'ndirib» bajarishmoqda. Bunday usta ko'rmagan shogirdlar ganchkorlikning murakkab qonun-qoidasini bilmaganiiklari tufayli har maqomga yo'rg'alab, san'atni qadrsizlantirmoqdalar».

Ustoz kasb o'rganishga kelgan yoshni o'z o'g'li qatorida ko'rishi, shogird esa ustozini o'z otasi o'rnida ko'rishi keraq Xalqimiz «Ustoz -otangdek ulug'» deb bejiz aytmagan.

Donishmandlarimizdan Faxriddin Rasul o'zining «Axloqnoma» risolasida ustoz haqida shunday deydi: «Ustozni ranjitmoq ota-onani ranjitmoqdek zo'r gunoh. Tuqqan, yedirgan, kiydirgan hamda voyaga yetkazgan ota-ona moddiy ota-onadir. O'qitgan, hunar o'rgatgan, fan-hunar cho'qqilariga

yetaklab, ko'p zahmatlar oqibatida sening kamol topishingga sababchi bo'lgan ustozlar ma'naviy ota-onadir. , kasb o'rganish - xalq iborasida igna bilan quduq qazish kabidir. Bu yo'lda senga rahnamo bo'lgan ustozlarning oldida umr bo'yi qarzdorsan».

I- 2. Ganch o'ymakorligida naqshlar va ramziylikni ishlatilish.

Naqshlarning o'ziga xos uslubi, texnologiyasi va mazmuni bo'ladi.

Naqshning o'zi nima? Uning qanday turlari bor? «Naqsh tili» deganda nimani tushunasiz?

«Naqsh» — arabcha «tasvir», «gul» degan ma'noni anglatadi. U qush, hayvon, o'simlik, geometrik shakl va boshqalar tasvirining ma'lum tartibda takrorlanishidan hosil qilingan bezakdir.

Ganchkorlik, kandakorlik, kashtadoʻzlik, zardoʻzlik, kulolchilik, zargarlik, gilam toʻqish, yogʻoch oʻymakorligi va hokazolarda har xil yoʻllar bilan naqshlar ishlanadi. Masalan: oʻyib, chizib, chok yordamida, zarb bilan qadab va boshqa usullarda naqsh solinadi.

Ganch oʻymakorligida ishlatiladigan naqshlar mazmuniga koʻra — oʻsimliksimon, geometrik, gulli girih, ramziy va boshqa turlarga boʻlinadi.

Oʻsimliksimon naash tabiatdagi barg, band, daraxt, buta, gʻuncha singarilarning rasm naqqosh tomonidan biron-bir uslub va muayyan qonuniyat asosida takrorlab hosil qilinadi. Geometrik (handasiy) naqsh turlaridan biri - girih boʻlib, u «chigal, tugun» maʼnosini anglatadi. handasiy naqsh — murakkab naqsh turi boʻlib, toʻrtburchak, uchburchak, koʻpburchaklardan, aylana va yoylardan iborat boʻladi. Tuzilishi jihatidan toʻgʻri chiziq va aralash chiziqlardan tashkil topgan girihga boʻlinadi. Geometrik naqsh uzluksiz rapportlardan boʻlib, har bir rapportning oʻz tuzilishi bor. Yevropada u «arabeska» deb yuritiladi.

Gulli girih oʻsimlik va geometrik naqsh elementlaridan tashkil topadi. Yuqorida sanab oʻtilgan geometrik va oʻsimliksimon naqshlar uning elementlari hisoblanadi.

Ramziv naqshlar kabutar, sher, baliq, davlat gerbi va boshqalar tasvirlangan naqsh elementlaridan tashkil topadi.

Binolarni naqshlar bilan bezash borasida qadimgi fozilu fuzalolar koʻp fikrlar yozib qoldirganlar.

Masalan, XVI asrda yashab ijod etgan tarixchi Zaynuddin Vosifiy «Badoye — ul vaqoye» asarida Alisher Navoiy bilan Kamoliddin Behzod orasidagi bir qiziq voqeani keltirgan.

Behzod tomonidan ishlangan naqshga boqib, Navoiy zavq-shavqqa toʻlib deydi: «Ey naqqosh! Sen kelib xonamizni bezatding. Vaqting xush boʻlsin, zero ki, bizni bagʻoyat xushnud etding». Soʻngra Mir Alisher majlisda hozir boʻlganlarga qarab deydi: «Azizlarning xotiriga bu muhim sahifa taʼrifi va tavsifi uchun nimalar keldi? Mir (Alisher)ning ustози va Xuroson ahlining mashhur (kishi)laridan boʻlgan Mavlono Fasixiddin (bunday) deydi:

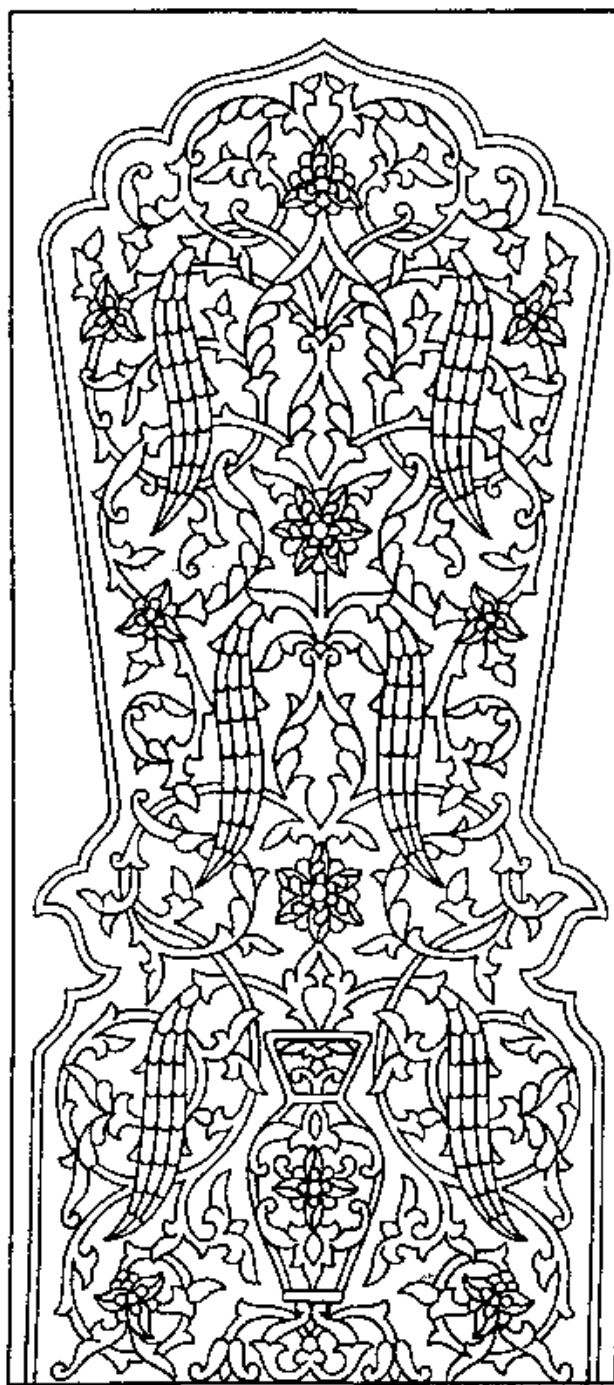
Maxdumlar! Koʻz oldimdagi bu ochilgan raʼno gullarni qoʻl choʻzib uzsam, dastorimga sanchsam!

Mir (Alisher)ning doʻsti va ulfati Sohib Doro (boʻtsa):

Menda ham shunday istak bor edi. Ammo qoʻl choʻzsam, daraxtlar ustidagi qushlar hurkib uchib ketmasin deb andisha qildim, — deydi...»

Amir Temur shaharlarni chiroyli va ulugʻvor binolar bilan bezashga intilgan, tosh hamda gʻishtin yoʻlilar, keng va ravon koʻchalar qurdirgan. Koʻchalarda doʻppichilik, misgarlik, zargarlik, beshikchilik, pichoqchilik, boʻyrachilik, savatchilik, gilamchilik rastalari mavjud boʻlgan. Rastalarning yonma-yon joylashganligi xaridorlarga qulaylik tugʻdirgan. Amir Temur saroyida boigan Ispaniya qirolligining elchisi Ryui Klavixo oʻz kundalik- larida quyidagilarni yozib qoldirgan: «Men podshoning amri bilan qariyb 20 yildan beri qurilayotgan katta bir saroyni koʻrdim. Bu saroyning kirish joyi juda uzun boʻlib, peshtoqi juda baland edi. Kirish joyining oʻng va chap tomonlari turli

naqshlar bilan hashamdor turibdi. Kengligi katta hovlidan taxti oʻrnatilgan baland va katta Eshik oltin va bezatilgan, nafis ishlangan. oʻrtada quyosh tushirilgan, shunaqa — bu shahrining eshikdan toʻgʻri qurilgan kiriladi. Bu oltin va zangori bezatilgan, silliqlangan, zarhallangan. Hovlida juda soyali daraxtlar koʻpgina bor. Bu bogʻni paytlari

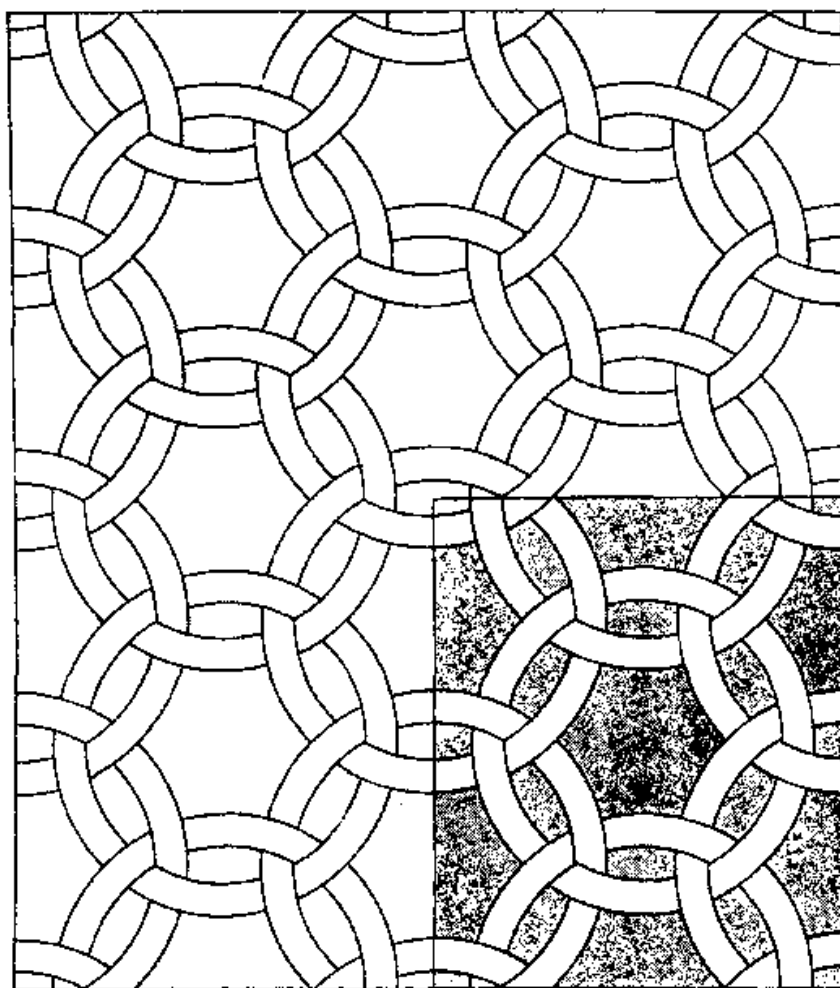
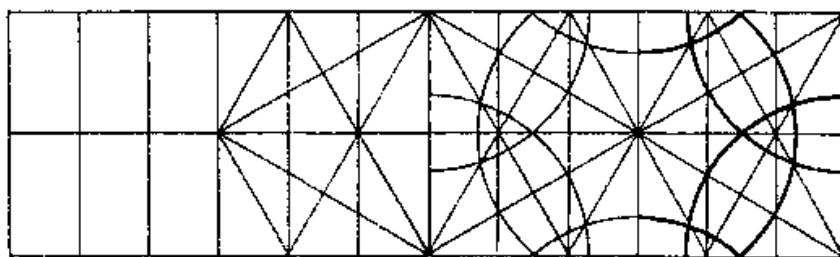

Namoyon. Z.Bositxonov.

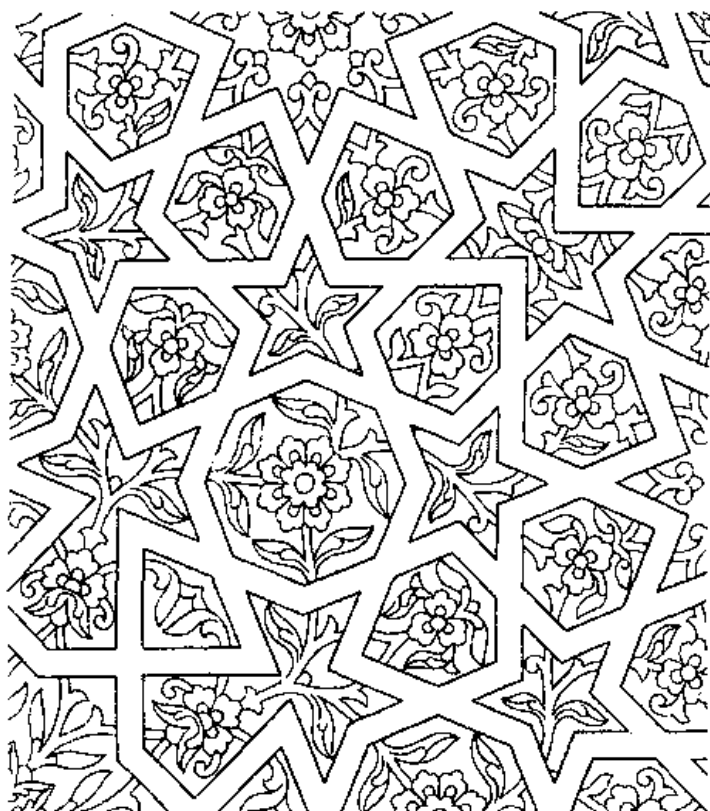
bezatilgan, arklar qad koʻtarib 300 qadam boʻlgan soʻng podshoning zalga kiraverishda eshik koʻrinadi. zangori ranglar bilan koshinlari juda ham Eshikning ustida ostida sher tasviri chetlarida ham xuddi

Samarqand gerbidir. Bu kvadrat shaklida salomxonaga xonaning devorlari boʻyoqlar bilan koshinlari shifti esa butunlay

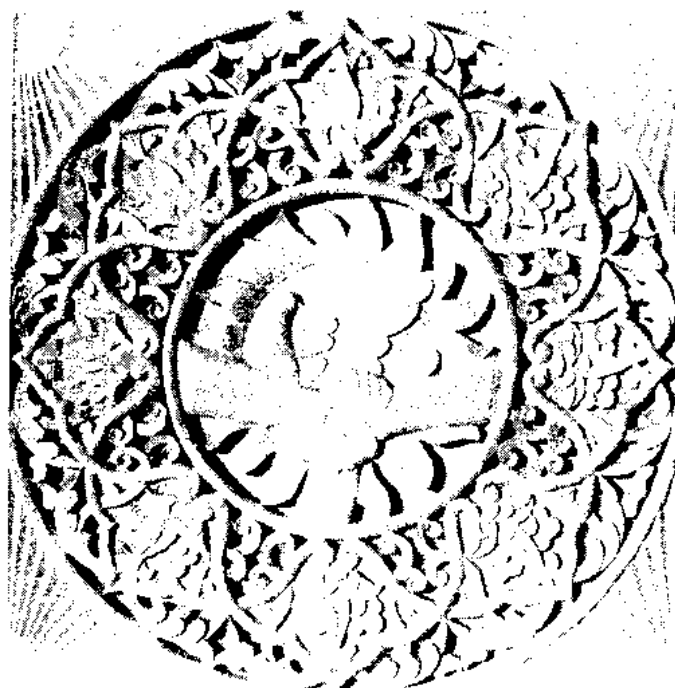
koʻp mevali va bor. Bu yerda hovuzlar va bogiar koʻrganingizda, yoz daraxtlar

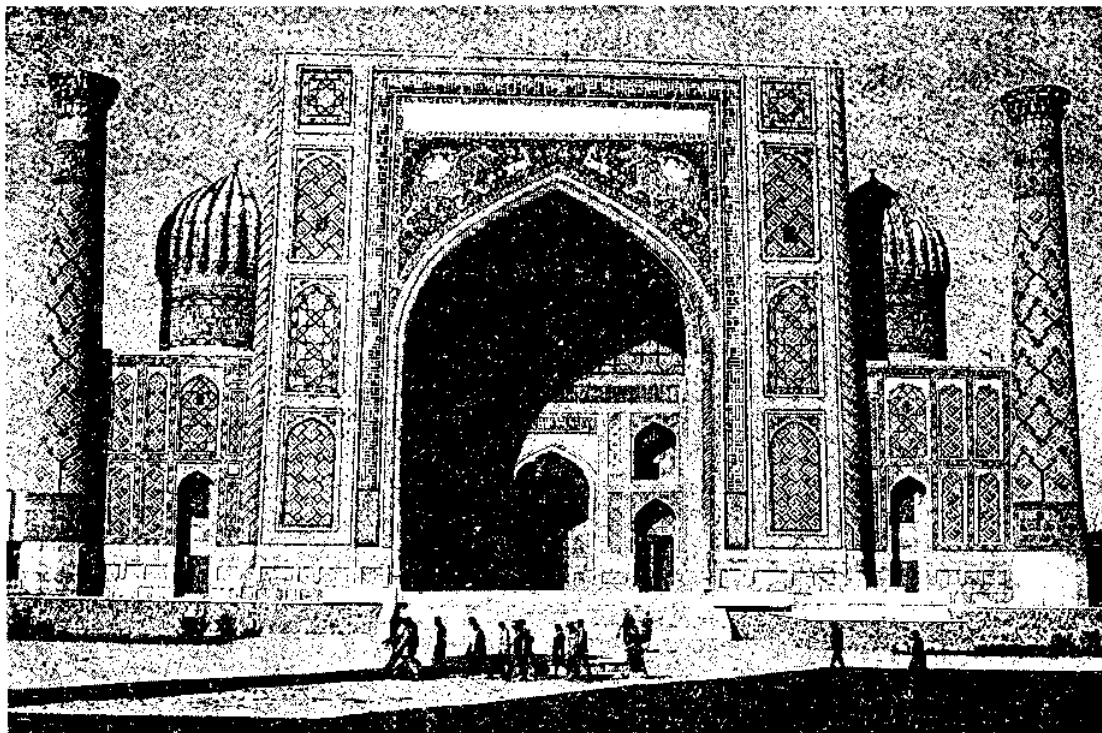
Girih.

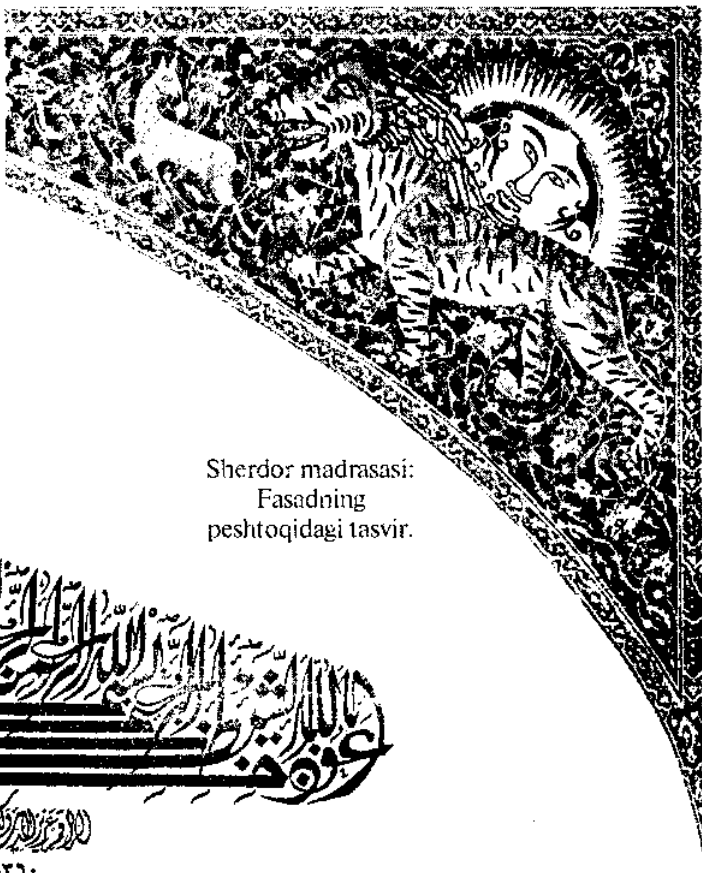
Gulli girih.

Naqshda tinchlik ramzi.

Sherdor madrasasi. Samarqand (XVII asr).

Bezaki yozuvdagi hikmat.

Sherdor madrasasi:
Fasadning
peshtoqidagi tasvir.

soyasida juda ko‘pchilik rohatlanib dam olishi mumkin ekan, degan fikr keladi.» Esdaliklarning davomida Ryui Gonsales Klavixo shunday yozadi: «Saroy ichi juda go‘zal koshinlar bilan qoplangan». Klavixo mana shu go‘zal koshinlar va bezaklardan zavqlangan va bizga o‘zining ajoyib esdaliklarini qoldirgan shaxsdir. Bunchalik nafis san‘at namunasini ko‘rgan Klavixo ham eng mashhur Parij ustalarining ishidan ko‘ra bu ishlar juda go‘zal deb, tan olishga majbur bo‘lgan».

Samarqandning Registon maydonida savlat to‘kib turgan Sherdor madrasasiga bir nazar solaylik. Uning peshtoqlari, bahaybat gumbazlari va chiroyli minoralari, rang-barang sirli koshinlari hamda nafis, hashamatli, dabdabali ishlangan jimjimali qoplamasi kishini hayratga soladi. Ushbu madrasa boshqa me‘moriy yodgorliklar singari o‘z mazmuniga va tarixiga ega.

Ashtarxoniylardan Muhammad Imomqul-lixon davrida xonning eng ishonchli hamda yaqin kishisi, ya‘ni Samarqand hokimi Yalangto‘shbiy Bahodir Ulug‘bek madrasasining qarshisida 1629-1636-yillarda zamonasining mo‘jizasi hisoblangan bu madrasani qurdirgan. Yalangto‘shbiy Bahodir me‘mor Abdujabbor oldiga zamona akobirlari ulug‘ajdodlariga munosib ekanligini naqshlar orqali ifodalash vazifasini qo‘ygan. Mashhur me‘mor o‘z oldiga qo‘yilgan falsafiy fikrni naqsh tili bilan ifodalashning uddasidan chiqqan. Sherdor madrasasining bosh fasadi jozibali, uning peshtoqi mutanosib (simmetrik) ramziy naqshlar bilan bezatilgan. Ohularga tashlanayotgan sherlar va ularning ortidan kulib tuigan odam qiyofali quyosh tasvirlangan. Ularning atrofiga islamiy naqshu nigorlar ishlangan.

Tasvirda epchil, kuchli, yengilmas sher obrazi orqali Yalangto‘sh Bahodirga ishora qilingan, o‘jizlik ramzi tariqasida esa ohu tasvirlangan. Quyosh esa hayot ramzi tariqasida olingan. Zangori rangli koshinlar orqali koinot va tinchlik, o‘simliksimon naqshlar orqali bog‘u bo‘ston, tabiat aks ettirilgan.

Binolarni bezashda naqshlarning ta‘sirchanligini kuchaytirish uchun Qur‘oni Karim, hadislar, ulug‘allomalarning fikrlari, xalq hikmatlari arab yozuvida nihoyatda nozik tushirilgan. Ular ham naqsh, ham shior rolini o‘tagan. Arabcha bitilgan chiroyli yozuv Muhammad payg‘ambarning (SAY) duolaridan biri bo‘lib, u quyidagi mazmunga egadir: «E, ochuvchi zot, och bizlarga eshiklardan eng yaxshi eshikni». Bu yozuvning chap va o‘ng pastki qismida xattotning kim ekanligi qayd etilgan.

Xo‘sh, naqqoshlikda ramz nima? U arabcha «ishora qilmoq» so‘zidan olingan bo‘lib, tabiat, voqelikni, quvonch va tashvishlarni, do‘st va dushmanlarni, yaxshilik va yomonlikni naqsh elementlari, chiziqlar, ranglar orqali tasvirlashni bildiradi.

Quyida o‘zbek milliy naqsh tili alifbosi bilan tanishib chiqamiz. Ular quyidagilardan iborat:

Geometrik naqsh elementlarining ramziy ma‘nolari

Teng tomonli uchburchak - tik turgan holati - hayotning boshini, teskari turgan holati hayotning oxirini bildiradi.

Teng yonli uchburchak — yaxlit bo‘lingan bo‘lak, ayriliq.

Kvadrat — dunyoning to'rt tomoni, osmon saroyi, quyosh farzandi, abadiylik.
 To'g'ri to'rtburchak - ishonch.
 Romb — ayol, ya'ni ona yer ramzi, serfarzandlik.
 Aylana - olam, baxt, quyosh, odamlarni yovuz niyatidan qaytarish ramzi.
 Besh qirrali yulduz — hayotning qisqaligi, besh kunlik dunyo.
 Yarim aylana - baxt.
 Yarim oy - islom dinining ramzi.
 O'ng svastika — abadiy harakat, o'sish, ko'tarilish.
 Chap svastika — teskari harakat, buzilish.
 Quyosh - hayot ramzi.
 Bulut, olov - g'oliblik ramzi.
 Islomiy naqsh elementlarining ramziy ma'nolari
 Bodom - baxt, iqbol.
 Baig — bahorgi uyg'onish.
 Qalampir - har xil yomonliklardan va yomon ko'zdan asrash.
 Zirk guli (gulsafsar) - osoyishtalik va umr uzoqligi.
 Алог - ezgulik, to'qchilik, to'kin-sochinlik.
 Oygul - baxt, iqbol ramzi.
 Jingala - to'kin-sochinlik, boylik ramzi.
 Olma - muhabbat ramzi.
 Novda - boylik va faravonlik.
 Yaproq - to'qchilik, bahorgi uyg'onish, navro'z.
 Isiriq — yomon ko'zdan asrash.
 Atirgul - muhabbat, go'zallik.
 Qush va hayvonlarning ramziy ma'nolari
 Sher - mardlik, jasorat va kuch.
 Tulki - makkorlik.
 Chumoli - donishmandlik, xoskorlik ramzi.
 Bulbul — sadoqat.
 Humo - baxt keltiruvchi qush.
 Boyqush — hushyorlik.
 Sichqon - uy hayvonlarining ko'payishi.
 Echki - jasurlik, mardlik, pokizalik.
 Oq kabutar — tinchlik.
 Ohu - go'zallik, himoyasizlik, noziklik.

Ranglarning ramziy ma'nolari

Yashil — ona tabiat ramzi.

Ko'k - moviy osmon, tinchlik va yomon ko'zdan asrash ramzi.

Qizil - g'alaba, xursandchilik, shodlik ramzi.

Sariq — muqaddaslik ramzi.

Qora — motam ramzi.

Sariq — ayriliq ramzi.

Zangori — e'tiqod ramzi.

Oq - tozalik, yoruglik, baxt va omad ramzi.

Ajdodlarimiz ranglarning xususiyatlarini yaxshi bilganlar. Ular atrofimizni o'rab turgan tabiat ranglariga shaydo bo'lganlari uchun zangori, lojuvard va yashil ranglarni ko'p ishlatganlar. Binolarning koshin va pargin sirlariga, oftob nurida tovlanishini hamda atrofdagi ranglar bilan uyg'unligini hisobga-olib, munosib bo'yoqlar tanlaganlar. Pargin va koshinlarda, asosan, lojuvard, zangori, yashil, sariq va oq ranglar ishlatilgan.

Ibn Sino ranglarning ruhiyatga ta'siri haqida quyidagilarni yozgan. «Qora, yashil rangdan ko'zga bor manfaat. Shu ranglardan topgay basorating quwat. Oqu sariq ranglar haddan oshsa agar, bundan sening ko'zlaringga yetgay zarar». Sariq rang asab tizimini kuchaytirishini ta'kidlaydilar. Bu boshqa ranglar ichida eng quvnog'i sanaladi. Qadimdan ota-bobolarimiz sariq rangni sariq kasalga davo, deb hisoblashgan. Shuning uchun bemorga sariq libos kiydirishgan va uyini sariq rangli buyumlar bilan jihozlashgan. Alisher Navoiy sariq rang to'g'risida shunday degan:

Yara qon da'fi sarig' jins qilur, turfa ko'rung.

Kim bilur tegsa yuzing to'kig'a bisyor sarig'.

Oq rangning ham o'ziga xos tomonlari bor. Azaldan kishilar yangi uyga ko'chib o'tishdan oldin xonaga un sepishgan. Ayrim joylarda hanuz kelinnikiga kuyov tomonidan kelgan quda-andalaiga un sepishadi. Odatda kelin-kuyov yo'liga oq matodan poyonдоз to'shaydilar.

I-3. Ganch o'ymakorligida naqsh kompozitsiyalari

Kompozitsiya— lotincha «kompositio» so'zidan olingan bo'lib, to'qish, tuzish, bir-biriga solishtirish, naqshni g'oyasi, xarakteri va vazifasiga muvofiq uyg'un hamda mutanosib joylashtirish, degan ma'noni anglatadi.

Naqqoshlik, ganchkorlik, kashtachilik va boshqa xalq amaliy san'ati turlarida kompozitsiya tuzishda simmetriyani, markaz topishni, bezaklarning takrorlanishi, bezakning dinamikligi, chiroyliligi va tabiiyligi, ranglarning yorqinligi va uyg'unligini hisobga olish kerak. Bulardan har birining o'ziga xos qonun-qoidalar bor.

Ustalar chizadigan nusxalar o'z xususiyatiga ko'ra namoyon, *turunj, kitoba, rut a, munabbat, morpech, zanjira* kabi maxsus kompozitsiyalarga bo'linadi. V Ustalar har bir naqshning tuzilishi, xarakteri va falsafiy ma'nosiga qarab, ularga nom qo'yadilar. Chunonchi, Toshkent ganchkorlik maktabining yirik namoyandasi Mahmud Usmonov «San'atim-saodatim» risolasida naqsh kompozitsiyalari nomini birma-bir sanab o'tar ekan: «xashti tufsor, sarnig'on, tufsoiri qanot, turna qanot, xonagi bo'rtma, xashti davra, chorsor davra yulduz, mashdona, parrak, oftoba, lola islimiy, bofta islimiy, erkin islimiy, turunj, bandi rumiy, islimiy guldona, islimiy madohil, Lola hoshiya» va boshqa atamalar ^ mavjud, deb qayd qiladi.

Kompanovka (joylashtirish) — chizish kerak bo'lgan naqshni yoki biror tasvirni qog'oz, ganch, faner yoki biror yuzaga to'g'ri joylashtirish.

Simmetriya - grekcha bo'lib, o'lchovlarning bir-biriga mutanosibligidir.

Ritm — naqsh elementining ma'lum masofada bir tekisda takrorlanib kelishi bo'lib, naqshdagi harakatning uzluksiz va go'zal ko'rinishini ta'minlaydi.

Asimmetriya - kompozitsiyada simmetrik muvozanatning buzilishi.

Stilizatsiya - tabiatdagi o'simlik, hayvon va boshqalarning tasviri, rangi, shakli va tuzilishini badiiy usulda umumlashtirish.

Naqsh kompozitsiyasini chizishda quyidagilarga:

- tanob yoki novda tagidan gul, bargni qoldirib tasvirlash mumkin emasligiga;
- tanob bilan novdani farqlab tasvirlashga;
- taqsimda oitqiqa nusxa chizib qo'ymaslikka;
- tanobdan hech qachon gul, novda, g'uncha va boshqalar o'sib chiqmasligiga;

- naqsh elementlarining nisbatini saqlashga;
- ganch o'ymaga moslab naqsh kompo-zitsiyasi tuzishga;
- naqshning zichligiga;
- naqsh orasidagi zamin bo'shliqlari nisbatini saqlash va hokazolarga amal qilish kerak.

O'rgangan naqsh elementlarimiz asosida oddiy naqsh kompozitsiyalarini tuzamiz. Simmetrik naqshlar tuzmoqchi bo'lsak, avva! qog'ozga taqsimlash asosida simmetrik to'r chiziqlarni chizib olamiz. Naqshlarning takrorlanuvchi eng xarakterli qismi «taqsim» deb yuritiladi.

Taqsim naqqoshlikda naqshning ma'lum bir >haklda takrorlanuvchi qismi, bo'lagi. v O'rta Osiyo naqshlari o'ziga xos xarakterga ega bo'lib, naqshlarning deyarli hammasi takrorlanuvchi bo'lakdan (qismdan) iboratdir. Shu taqsim sathi «taqsim yuzi» deyiladi. Naqqoshlar naqsh chizishdan avval taqsim yuzini qog'ozga belgilab, naqsh kompozitsiyasining bir qismini chizib, axtasini oladilar. Naqqosh bezatiladigan yuzaga shu axta yordamida naqshni takrorlab tushirib, to'ldirib chiqadi va bezatadi. Taqsim kompozitsiyasining takrorlanuvchi qismi har xil bo'ladi. Chunonchi, uchburchak, to'rtburchak, kvadrat va hokazo. Doira yoki gumbazga mo'ljallangan naqsh taqsimiy kompozitsiya yuzining to'rtidan, oltidan, sakkizdan, o'n ikki-dan bir va hokazo qismlarini tashkil etib, taqsim doirasida yonma-yon takrorlanadi. Bunday taqsim «aylana taqsim» deb ataladi. Taqsim to'g'ri chiziq bo'yicha takrorlansa, «to'g'ri taqsim» deb yuritiladi. Taqsim to'g'ri va oyna shaklida almashinib takrorlansa, unda «chopurost taqsim» deyiladi. Ganch o'ymakorligida taqsimning o'zi chizib olinsa bo'ldi. Keyin shu taqsim bo'yicha muayyan naqsh kompozitsiyasining axtasini V bemalol tayyorlash mumkin.

Kompozitsiya chizishni yaxshilab o'rganib olish uchun naqsh kompozitsiyalaridan bir nechta chizib, mashq qilinadi. Chizilgan kompozitsiyalarning eng yaxshisi tanlab olinadi. Zanjiralardan birini hoshiya tariqasida qo'llash ham mumkin.

Agar zanjira qilmasangiz chetidan, albatta, ramka qoldiring. Ramkasiz naqshni bezalmagan uyga o'xshatish mumkin.

Tuzilgan naqsh kompozitsiyasini kalka (shaffof) qog'ozga ko'chirib, axta (ulgi) tayyorlanadi.

Axta — naqsh yoki biror rasmni shaffof qog'ozga chizib, chiziq yo'llarini igna bilan teshib, buyum yuziga tushirish uchun tayyorlangan andaza (99-rasm). Xorazmda «ulgi», Buxoroda «so'zan» deb yuritiladi. Ilk davrlarda ustalar buyum yuziga yoki naqsh chiziladigan sirtga tasvirni to'g'ridan-to'g'ri chizib, o'yib, naqsh ishlay berganlar, keyinchalik axta orqali tasvir tushirish qulayligini bilib, undan foydalana boshlaganlar.

Naqqoshlar, ganchkorlar, yog'och o'ymakorligi ustalari va boshqalar naqsh kompo-zitsiyalarining andzasini yillar davomida saqlab kelganlar. Bu esa xohlagan vaqtda ulardan foydalanish, zarur bo'lsa uni takomillashtirish imkonini berar edi. Bu axtalar otadan bolaga meros bo'lib qolardi. Ustalar axtani maxsus sandiqlarda saqlab kelganlar. Ba'zi axta namunalari davlat arxivlarida saqlanib

kelinmoqda. Masalan, mashhur ganchkorlar: Usta Shirin Murodov, Toshpo'lat Arslonqulov, naqqoshlar: T.To'xta-xo'jayev, Jalil hakimov va boshqalar tayyorlagan axtalar arxivlarda saqlanmoqda. Axtani tayyorlash uchun shaffof qog'oz naqsh kompozitsiyasiga moslab simmetriya o'qi bo'yicha ikkiga, to'rtga va hokazoga buklanadi. Buklamaning bir qismiga naqsh chiziladi. Naqshli shaffof qog'oz yupqa yostiqlar ustiga qo'yiladi va naqsh chiziqlari ustidan igna bilan teshib chiqiladi. Naqshning yirik va maydaligiga qarab igna tanlanadi. Iгна bilan teshiladigan teshiklarning oralig'i naqshning . mayda va yirikligiga bog'liq bo'ladi. Agar naqsh mayda bo'lsa, igna oralig'idagi masofa yaqin bo'ladi va, aksincha, naqsh yirik bo'lsa, teshiklar oralig'i masofasi katta bo'ladi. Naqsh nusxasi igna bilan teshib bo'lingandan keyin, shaffof qog'oz yoyib yuboriladi, natijada axta hosil bo'ladi. Tayyor bo'lgan axtani ish yuzasiga qo'yib, ustidan xoka urib va bosib yurgizib chiqiladi. Natijada naqsh nusxasi ish yuzasiga ko'chiriladi. Ganch taxta tayyor bo'lgandan so'ng, uning ustiga naqsh kompozitsiyasi axta va xoka yordamida tushiriladi yoki qo'l bilan qora qalamda to'g'ridan-to'g'ri chiziladi. Naqshning o'yiladigan chegara chiziqlari skalpelda tirnab kesib chiqiladi. Shunday qilinmasa ganchni o'yish jarayonida chiziqlar o'chib ketishi va o'yma noto'g'ri o'yilishi mumkin. Naqsh zamini skalpelda o'yilib, chetlari iskana yordamida tekislab chiqiladi. O'yma relyefiga mos pardozi turi beriladi. Masalan, pax pardozi, choka pardozi, Lola pardozi yoki tabaqa pardozi. Ayrim hollarda kompozitsiyada bir necha pardozni bir vaqtda qo'llash ham mumkin. Ishning so'nggida o'ymaning chetiga ishlangan zanjirani o'yib, pardoz beriladi.

Munabbat shaklidagi naqsh kompozitsiyasini tuzish va uni o'yish

Endi biz to'g'ri to'rtburchak (munabbat) shaklidagi naqsh kompozitsiyasi tuzish, o'yish va unga tegishli pardoz berishni o'rganamiz. Bunday naqsh kompozitsiyasi kvadrat bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, kvadrat va to'g'ri to'rtburchak ichidagi naqsh kompozitsiyasi hech tomonga ulanmaydigan oddiy naqsh kompozitsiya yoki har tomonga ulanuvchan munabbat naqshi ham bo'lishi mumkin. Xo'sh, munabbat naqsh turi nima?

Munabbat — arabcha «o'stirmoq» degan ma'noni anglatadi. Asosi kvadrat yoki to'rtburchakdan tashkil topib, to'rt tomonga takrorlanadigan naqsh taqsimi. Katta yuzalarni bezashda munabbatdan foydalaniladi. U O'rta Osiyo naqsh kompozitsiyasida ko'p qo'llaniladi. Naqqosh munabbatni chizishdan avval uning to'rtidan bir bo'lagini chizib olib, keyin axtasini tayyorlaydi. Munabbatning *o's/mliksimon, geometrik va boshqa turlari* bor. Uning munabbat/ mehrpb, munabbat/ bofta, munabbat/ islami, munabbati girih va boshqa atamallari mavjud.

Biz munabbat shaklidagi naqsh kompozitsiyasi tuzishni mashq qilish uchun, avvalo, munabbat shaklidagi naqsh kompozitsiyasini ko'rib chiqamiz va shu asosda uni chizamiz. Chizishda kompozitsiyaning biror takrorlanadigan ikkidan bir yoki to'rtidan bir qismini chizib olamiz. Keyin esa shu naqshning axtasini tayyorlaymiz. Ganch taxta quyib, ustiga axta yordamida naqsh nusxasini tushirib o'yamiz va unga tegishli pardoz beramiz.

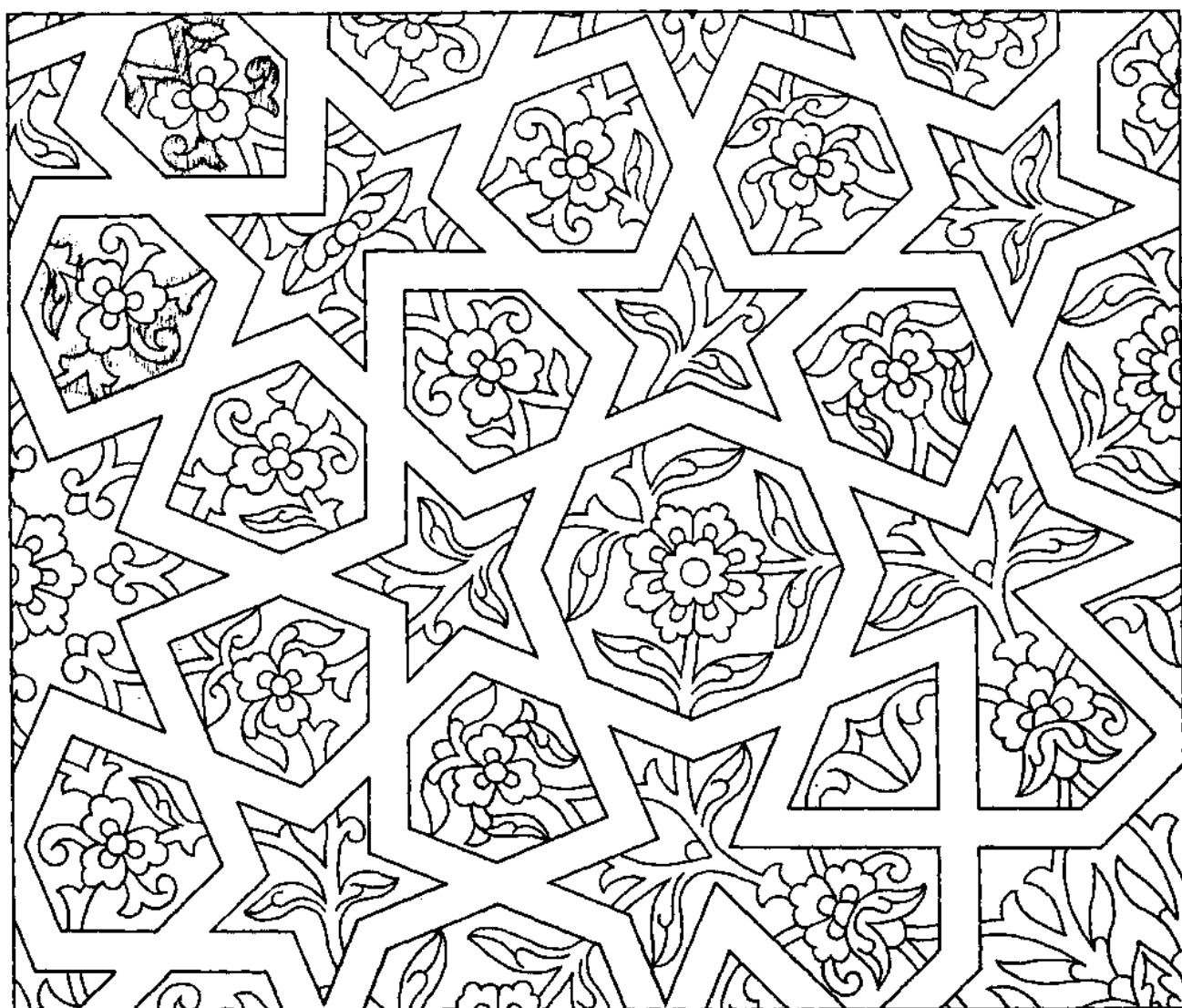
Davragul kompozitsiyasi tuzish va uni o'yish

Davragul ikki so'zdan iborat bo'lib, «davra», ya'ni doira va gul, ya'ni «doira ichidagi naqsh» ma'nosini anglatadi. Davragul — davra shaklidagi naqsh kompozitsiyasi keng tarqalgan kompozitsiya turlaridan biri.

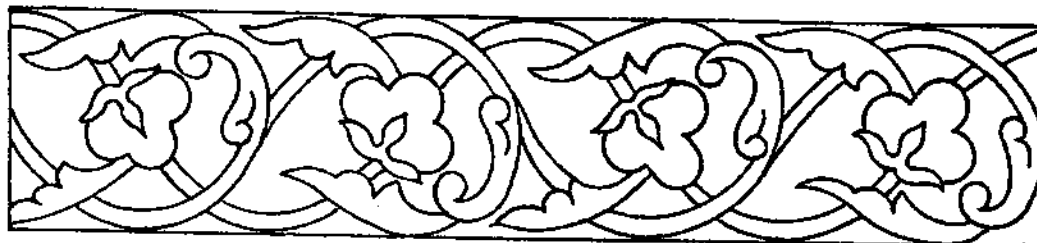
Davragul asosan shiftning markaziga yoki devorga ko'p ishlatiladi. Bu naqsh turi tuzilishi jihatidan *islamiy, handasiy (geometrik)* boshqa naqsh turlaridan iborat bo'ladi. Ko'proq binolarning ichki va tashqi qismlarini bezashda ishlatiladi. Davragul kompozitsiyasi quyma va o'yma asosida ham ishlanadi. Biz hozircha faqat o'yma usuldagi davragul kompozitsiyasi ishlashni o'rganamiz.

Davragul kompozitsiyasi chizishdan oldin, bu naqsh binoning qayeriga joylashtirilishiga qarab, uzoqdan ko'rinishi uchun yirikroq, yaqindan ko'rinishiga ega bo'lishi uchun maydaroq naqsh tanlanadi. Davragul naqshi diametrik'aniqlab otinadi. Albom varag'ida kichkina xomaki naqsh nusxalari bajariladi. Shulardan o'zingizga ma'qul tushgan xomaki rasm bo'yicha kattalashtirilgan davragul naqsh kompozitsiyasi bajariladi.

Buning uchun davragulning haqiqiy kattaligidagi diametrda aylana chizib olinadi va shu aylana to'rt, sakkiz, o'n, o'n ikkiga va hoka-zolarga bo'lib olinib, naqshning taqsimi aniq-lanadi. Bu taqsim doirada yonma-yon takror-lanadi, ya'ni aylanma taqsimga naqsh kompozitsiyasi chiziladi. Shu naqsh taqsimi bo'yicha uning axtasi tayyorlanadi. Ganch taxta quyilib axta yordamida naqsh nusxasi tushiriladi va o'yib pardozi beriladi.

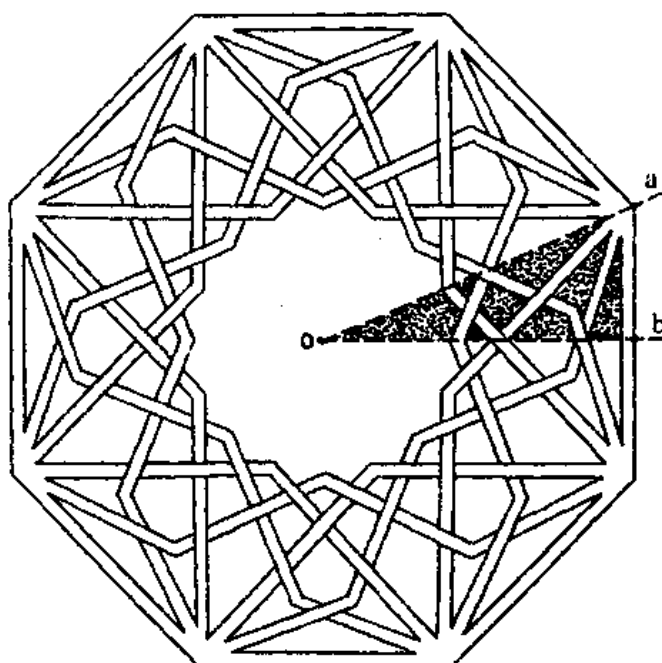
Gulli garih kompozitsiyasi. Z. Bositxonov.

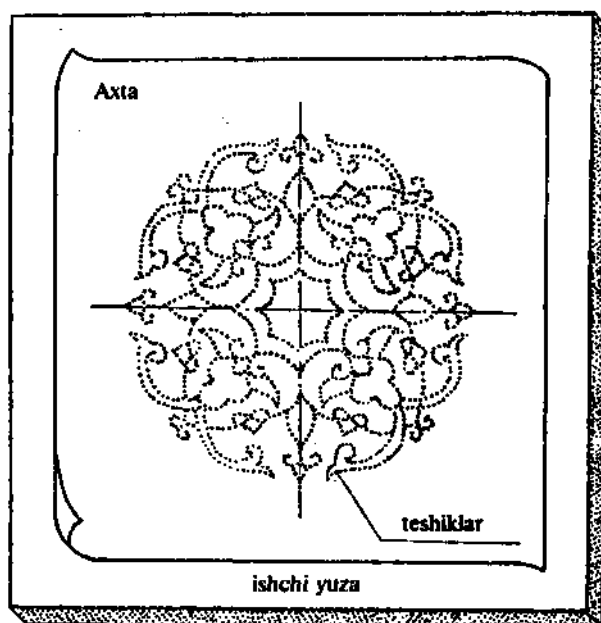
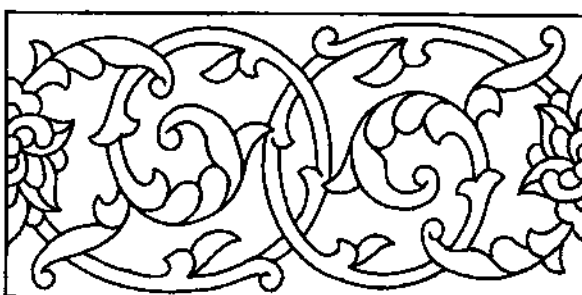
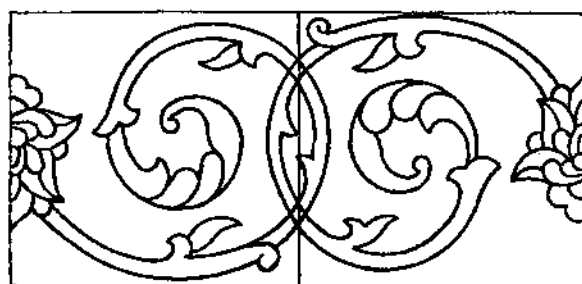
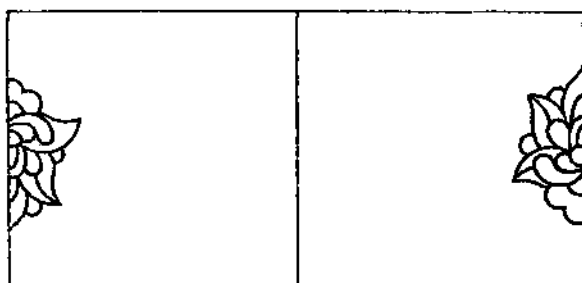
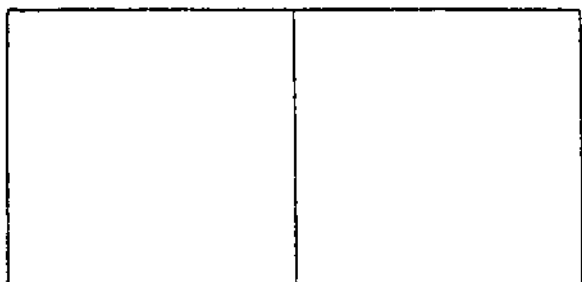
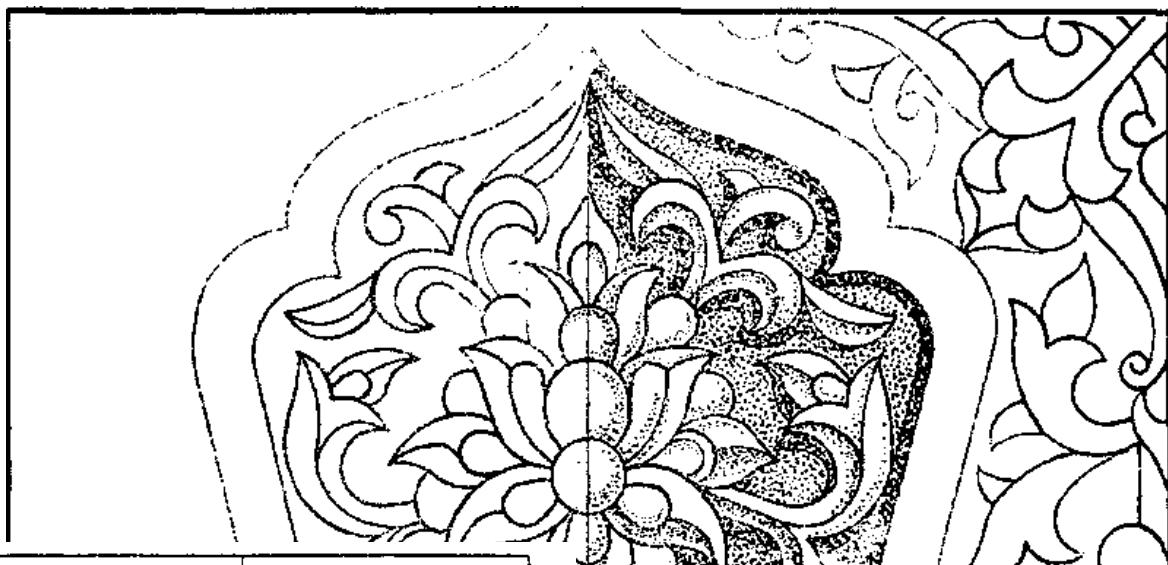
Naqshlarning ritmik takrorlanishi.

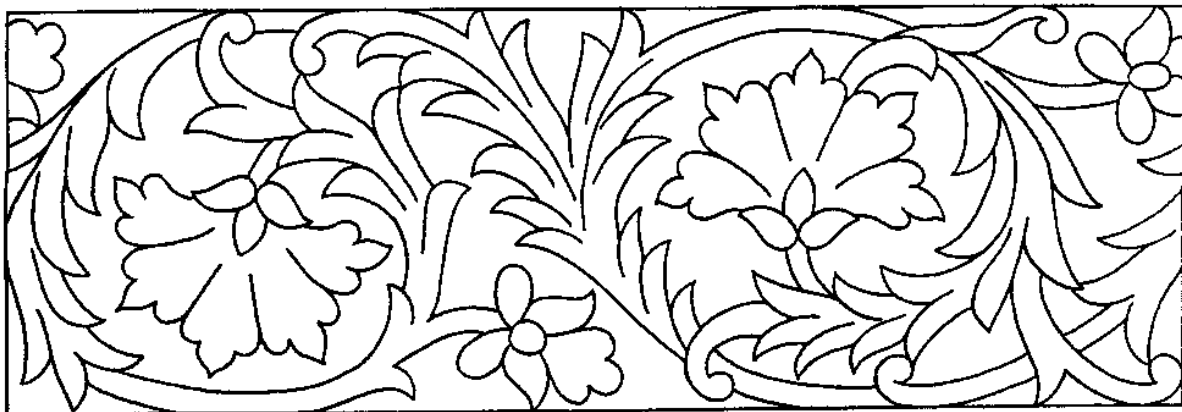
Simmetrik naqsh.

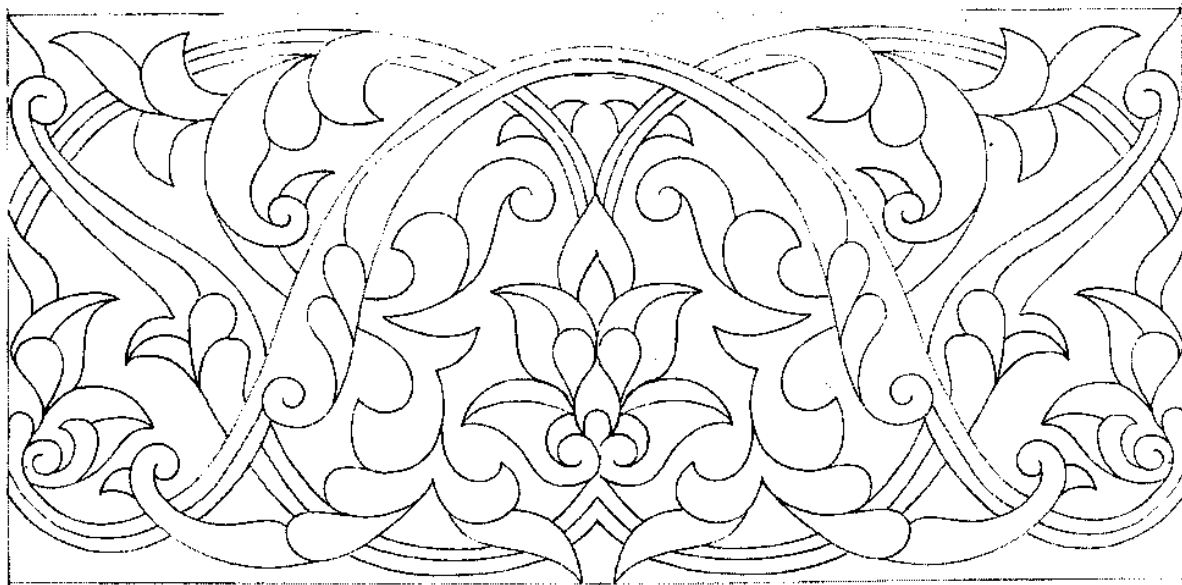
Taqsim.

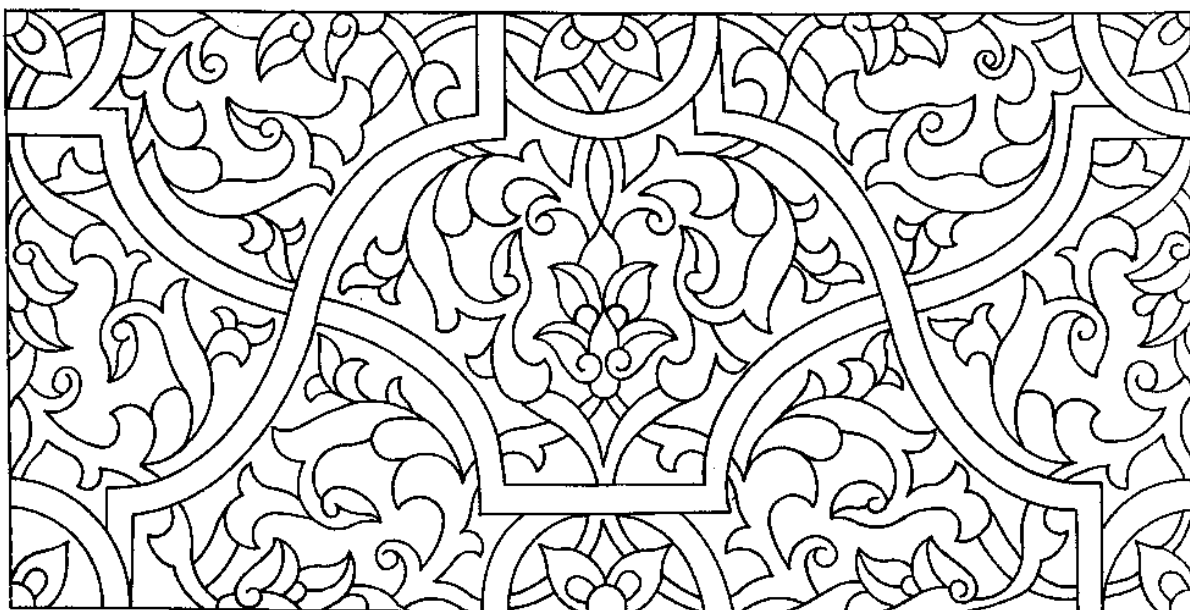
ompozitsiya.

Ruta naqsh kompozitsiyasi.

Ruta. Usta Shirin Murodov kompozitsiyasi.

Munabbat kompozitsiyasi.

2-Bob.Amaliy san'atni rivojlanishda ganch o'ymakorligi maktablarini qo'shgan hissasi

O'zbekistonda ganch o'ymakorlik san'atining rivojlanishida Buxoro ganchkorlik maktablarini o'rni beqiyosdir.Buxoro ganch o'ymakorlaridan Sh.Murodov (1879-1957) ijodida zanjira naqsh kompozitsiyalarini yaratib,takrorlanmaydigan ko'rinishlarni sharapa va panjaralarni ko'rish mumkin.Buxoro ganchkorlik maktabi vakillari uymakorlik texnikasi o'ziga xosligi bilan ajratib turadi.Ganch materialidan ustalik bilan foydalanish Buxorocha o'ymakorlik, ganchkorlik ishlari,bezaklarining nafis va go'zalligi, kompozitsiyaning elementlarning nozikligi bu texnikaga xosdir.

Toshkent o'ymakorlik maktabi vakillaridan T.Arslonqulov, va boshqalar ijodiy maktabida o'ziga xos jimjimadorlik o'yma naqsh kompozitsiyasida shobarg va to'pbarg yirik o'yma chaka chardoz muximn ro'l o'ynaydi.

Toshkent o'ymakorlik maktabini yana bir asosiy xususiyatlari shundan iboratki,ulardan majnuntol va va bir qancha islmiy namoyonlar o'zining dinamikligi bilan kishini maftun qiladi.Bundan tashqari tokcha, xoshiya.taxmon atrofini ikki qator har xilgeometrik zanjiralar bilan o'rab bezatish bilan o'yma naqshlar ko'rkamligini oshirgan.

Samarqand ganch o'ymakorligi maktabning o'ziga xosligi shundan ko'rinadiki,ular o'z ijodiy ishlarida geometrik,o'simliksimon , gulli grix naqsh kompozitsiyalarini chiroyli ko'rsata olgan ustalardan A.Qulayev,Sh.G'offorovlar shular jumlasidandir.

Xorazm ganchkorlik maktabi vakilaridan R.Masharipov o'z ishlarida naqsh kompozitsiyalarining sodda va murakkab o'ymalarni qunt bilan o'rganadi va yoshlarga o'z hunari sir-asrorlarini qunt bilan o'rgatadi.

II- 1 Buxoro qanchkorlik maktabi

Ganch o'ymakorligining eng rivojlangan joyi Buxoro boigan. Buxoro ustalaridan biri — akademik Usta Shirin Murodov (1879— 1957). U 1879-yili Buxoro shahrida quruvchi ganchkor oilasida dunyoga keldi. Uning bobokaloni Umid mashhur ustalardan bo'lgan. Shirin 14 yoshigacha maktabda o'qiydi. Uni 12 yoshidan boshlab otasi qurilishlarga olib borar, ganch o'ymakorlik asboblarida ishlashni, oddiy zanjiralar o'yishni, pardoiz turlari va oddiy naqsh kompozitsiyalari chizishni o'rgatar edi. Shirinni 14 yoshida (otasi va onasi vafot etgandan keyin) amakisi Usta Hayot qaramog'iga oladi. Shirin Usta Hayot yonida san'at sirlarini o'rganadi. Usta Hayot o'sha vaqtlarda

mashhur quruvchi ustalardan edi. U 20 dan ortiq shogirdlar tarbiyalagan, yetim bolalarni shogirdlari qilib o'z qaramog'iga olgan. Usta Safar, Usta Adiz, Usta Rahim, Usta Muxtor, Usta Savri, Usta Isom, Usta Akrom, Usta Jo'ra va boshqalar katta usta boiib etishdilar. Shirin o'sha davming ganchkor va quruvchi ustalari bilan birga ishlaydi. Shirin faqat qurilishda ishlab qolmay, ustaning boshqa shogirdlari bilan oirga uyda rasm soldi, o'simliksimon, geometrik naqsh kompozitsiyalari, binolarning ko'rinishini, chizma va xomaki nusxalarini chizishni o'rgandi. Usta Hayot ko'pincha mashhur ustalar bilan suhbatlashar, dunyo voqealari, boiib o'tgan hodisalar haqida gaplashib o'tirar edi. Shirin bunday suhbatlarning juda ko'pida qatnashadi. Ayniqsa, u O'rta Osiyo tarixini yaxshi o'rganadi. Shirin amakisi qoiida o'n sakkiz yil ishlaydi. Shundan so'ng u shogirdlikdan usta darajasiga ko'tariladi. Qobiliyatli Shirin Murodovga amakisi bir necha binolarni bezatishni topshiradi. O'sha vaqtda usta nomini olish juda qiyin edi. Chunki shogird usta boiishi uchun nazariy hamda amaliy bilimlarni puxta egallashi, shundan so'ng bir qancha ustalar orasida fotiha olishi kerak edi. Buxorodagi hamma ganchkor ustalarga ganch sotadigan Abduqodir bir kuni Usta Hayotni chaqirib, yangi uy qurishi va uni ganch o'ymakorligi bilan bezashi kerakligini aytadi. Usta Hayot bu ishga 22 yoshli Shirinni bosh qiladi. Bu Shirinning birinchi mustaqil ishi edi. Shirin awal uyniing planini tuzadi, keyin uning yaxshi chiqishini ko'zlab, Buxorodagi o'zi yaxshi ko'rgan arxitektura yodgorliklarini sinchkovlik bilan o'rganadi. Ayniqsa, binoning umumiy ko'rinishi va mehmonxona bezaklari bejirim boiishini, nisbatlari saqlanishini, bir butun ko'rinish berishi va boshqalarni hisobga oladi. Shirin mehmonxona va ayvonlarni sharafalar bilan bezaydi. Undagi o'yma ganchlar juda mayin, bejirim chiqqanligi sababli ustalar orasida hurmati va obro'si oshadi. Usta Hayot bir kuni Shirinni oldiga chaqirib: Men sendan xursandman, endi mustaqil ishlayversang ham boiadi», deydi. Azaliy odatga ko'ra, Shirinni usta, shogirdlar o'rtasiga chiqarib, beliga eng yaxshi ganch o'ymakorlik asboblaridan shuturgardonni qistirib qo'yishadi. Shirin Murodov shundan so'ng usta boiadi. Usta Shirin uylarni gishtidan tortib tomini yopish, oxirgi pardozigacha boigan ishlarni juda yaxshi bilar edi. U mehmonxonalarni, ayvonlarni bezaganda bichig'ini to'g'ri topardi, uyniing yorugiik tushayotgan tomoni, binoning baland-pastligi, naqsh nisbatlari, umumiy mazmunini hisobga olar edi. Borgan sari Shirinning hurmat va obro'si ko'tariladi. Lekin hasadgo'ylar u haqda har xil ig'volar tarqatadilar. Oqibatda bir kuni uni erta tongda uyidan olib ketib, zindonga tashlaydilar. Amir Ahadxon keyinchalik Usta Shirinning aybini kechirganday boiib, uni sarbozlikka safarbar qiladi. Usta Karmanaga jo'natiladi. Sarbozlik juda og'ir edi. Qochganlar qattiq jazolangan. O'sha vaqtlari Ahadxonning 20 mingdan ortiq sarbozi bor edi. Usta Shirin Karmanada chorbog' va saroylar qurilishlarida ishtirok etadi. U oddiy g'isht terishdan bezatishgacha boigan hamma ishni qilardi. Oladigan kunlik maoshi besh tangagina edi. Usta Shirinning 4—5 yil ishlab, yiqqan narsasi besh-oltita adras to'n va salla boidi. O'sha yili qish qattiq kelib, ishni og'irlashtirdi. Qish kunlarining birida oyog'i va barmoqlarini sovuq urdi. Natijada urnrbod oqsaydigan boiib qoldi. Ahadxon o'sha

vaqtlarda bir qancha bog'lar, saroylar, uylar qurdirtdi. Usta Shirin bu ishlar- ning hammasida qatnashdi. Ahadxon vafot etgach, Usta Shirin Buxoroga qaytdi. Ahadxon o'miga o'g'li Olimxon amir bo'ldi. Olimxon o'ziga saroy qurdirmoqchi boiadi. Usta tanlar ekan, amir Usta Shirinning nomini ham tilga oladi. O'sha kuni Olimxon huzuriga Usta Shirinni chaqirtiradi va ertalabgacha tokchasidagi singan panjaralarni tuzatishni buyuradi, aks holda uni jazoga tortishini aytadi. Usta Shirinning qoiida faqat bitta ganchkorlik asbobi bor edi. Shunga qaramay, u ertalabgacha panjarani o'z holiday qilib tuzatadi, shunday qiladiki, panjaraning ulangan joyi bilinmaydi. Amir Olimxon Usta Shirinning ishini ko'rib, aybini topolmaydi, aksincha, unga qoyil qoladi. Amir Usta Shiringa Sitorai Mohi Xosani bezatishni topshiradi. Usta Shirin saroy hech bir boyning uyiga o'xsha- masligi va ajoyib chiqishi uchun ko'p izlanadi. Nihoyat 2 oy deganda uyning oyna zaminli ganch o'ymakorligi bilan bezatiladigan xomaki nusxasini chizi'o bitiradi. Olimxonga reja va o'ymaning xomaki nusxasi ma'qul tushadi va ishni darhol boshlashni buyuradi. Usta Shirin uchta usta va shogirdlari bilan ish boshlaydi. Naqsh kompozitsiyalarini chizib, axtasini o'zi qiladi. «Oq zal»ning eng qiyin ishlarini o'zi bajaradi. Qo'shni xonani bezash uchun Usta Shirin o'sha vaqtda mashhur yog'och o'ymakor Usta Abduqodimi va naqqosh Hasanjonni taklif qiladi. Oq zal ajralib turishi uchun qo'shni xonaning ranglari to'qroq qilinadi. Usta Shirin o'yma ganch sifatiga juda katta ahamiyat beradi. Ba'zi noto'g'ri qilingan joylarni boshqatdan o'zi qiladi. Saroyi bezashda usta butun tajriba va bilimini ishga soladi. Nihoyat Sitorai Mohi Xosa saroyi bitkaziladi. Usta Shirin «Oq zal» devorlaridagi oynalarga ganchdan gul solib, «oyna pardoz» nusxasini yaratadi. Baland va katta zal keng derazalar orqali nurga to'lib turadi. Mayin va oppoq rangli ganch xonaga yorqinlik va tantana baxsh etadi. Hovlidagi chiroyli ko'm-ko'k daraxtlar va rang-barang gullar oyna fonida ajoyib manzara hosil qiladi. Kechki payt esa qandildagi sham nuri o'yma ganch zaminidagi oynada o'y- nab, o'ziga xos joziba bagishlaydi. Bularning hammasi Usta Shirinning qanchalik yetuk usta ekanligidan dalolat beradi. Oq uy 1912-yilda boshlanib 1914-yilda bitkaziladi. Bu ish Usta Shirinning obro'sini yanada oshiradi. Usta Shirin Murodov keyinchalik, sho'ro zamonida kasal- xona, jamoat binolari va turar joy qurilishlarida faol qatnashadi. U Buxoro Davlat pedagogika instituti binosining qurilishida ikki yil ishlaydi. Shundan so'ng S.Ayniy nomidagi Buxoro viloyati teatri binosining qurilishida qatnashadi. Usta Shirin Murodov me'mor B.N.Zasipkin boshchiligida IX—X asrlarda qurilgan Ismoil Somoniy maqbarasini, XII asrda qurilgan Attor maqbarasini, XVI asrda qurilgan Mir Arab madrasasini, XVII asrda qurilgan Sulton Bayonqulixon maqbarasini va boshqa arxitektura yodgorliklarini qayta tiklash, ta'mirlashda faol qatnashadi. 1937-yilda Usta Shirin Murodov samarqandlik Shamsiddin G'ofurov, Tursun Ismoilov va boshqa ganchkor, yog'och o'yma- kor, toshtaroshlar bilan Moskvadagi Butunit- tifoq qishloq xo'jaligi ko'rgazmasining qurilishiga taklif qilindi. U erda ustalar O'zbekiston va Turkmaniston (me'mor V. Amistin) pavilyon- larini bezadilar. Ayniqsa, Usta Shirinning ishi me'morlar tomonidan yuksak baholandi. 1939- yili Samarqandda O'zbekiston xalq amaliy san'ati

ustalari qurultoyi boidi. Qurultoyga eng yaxshi ganchkor, kulol, yog'och o'ymakor, naqqosh va boshqa ustalar taklif qilindi. Qurultoyda xalq amaliy san'atining ahamiyati, qurilish ustalari tayyorlaydigan maktablar ochish, unda ganchkor, duradgor, naqqoshlar va boshqa ustalar tayyorlash kerakligi masalasi qo'yildi. Shundan so'ng Toshkentdagi komediya teatrini bezatishga samarqandlik va buxorolik ustalar taklif qilindi. Bu ish ganch o'ymakor ustalarning o'z hunari, mahoratini ko'rsatishi uchun fursat boidi. Usta Shirin teatr binosida Buxoro sharafasini emas, binoga mos boigan mutlaqo boshqa sharafani naqshladi. Viloyat ijroiya komiteti binosi qurilishida Usta Shirin ajoyib sharafa va panjaralar ishladi.

1940-yil sentabrda Samarqanddagi Sherdor madrasasida qurilish ustalari tayyorlaydigan kurs ochiladi. Unga yuzdan ortiq qobiliyatli o'quvchilar qabul qilindi. U erda Usta Shirin Murodov ganch o'ymakorligidan dars berdi. Usta Shirin o'z tajriba va mahoratini o'rgatish uchun Samarqandga ko'chib ketadi. 1940—1945-yillarda Usta Shirin Murodov yoshlarga naqsh turlari, islamiy va garih naqshlari qonun-qoidalarini, ularni binoda qo'lash, oddiy va murakkab sharafalarni chizish va ularni amalda bajarishni o'rgatadi. 1941-yili o'qituvchilar urushga jo'nadilar. O'sha yillari juda og'ir edi. Usta Shirin qiyinchiliklarga qaramay, arxitektori V.N.Zasipkin va N.SH.Lukashova bilan «Ganch o'ymakorlik san'ati» qo'llanmasini yozadi. Lekin bu qo'lyozma redaksiyada bir necha chizma va fotolari bilan yo'qolib ketdi. 1943-yili Usta Shirin Toshkentdagi Muqimiy nomli teatr binosi bezagini bajarishga taklif etiladi. U binoni bezatishga emas, balki qurishga ham yordam beradi. Endi Usta Shirin Toshkentda yashay boshladi. Teatr binosi g'ishtini terishda mashhur farg'onalik me'mor usta Yusuf Ali Musayev, samarqandlik Akrom Umarov va boshqalar qatnashdilar. Usta Shirin teatrga kiraverishdagi bo'rtma ustunlar, panjara, sharafalar va boshqalarni yasadi. Usta 1947-yili Muqimiy nomli teatrning kiraverishi-dagi yoiak tepasi va asosiy, markaziy gumbazni ganch o'ymakorligi bilan bezadi. 1946-yili me'mor Alisher Navoiy nomidagi opera va balet teatri binosini qurishda qatnashdi. Usta Shirin bu yerda «oyna pardoz»ni ishlatdi. Devor va shiftlar ajoyib va murakkab sharafalar bilan bezatildi, nafis ishlangan qandillar osildi.

Usta Shirinning o'ymakorlik texnikasi o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Ganch materialidan ustalik bilan foydalanish, buxorocha o'ymakorlik, ganchkorlik ishlari, bezaklarning nafis va go'zalligi, kompozitsiyasining quvnoqligi, nozikligi bu texnikaga xos unsurlardan. Ustaga Alisher Navoiy nomli opera va balet teatri binosi qurilishida ko'rsatgan xizmatlari uchun Davlat mukofoti beriladi. 1947-yilda Toshkent markazida kurant qurildi. Bu bino loyihasini arxitektori A.A.Muxamedshin chizadi. Uni bezash Usta Shirin Murodovga topshiriladi. Usta Shirin ustunning yuqori qismiga bo'rtma ganch va har xil panjaralar o'yib ishlaydi.

Usta 1952-yildan 1957-yilgacha P. Benkov nomidagi bilim yurtida ganch o'ymakorligidan dars berdi. Ko'pgina shogirdlar tarbiyaladi. Ayni zamonda u amaliy faoliyatni ham davom ettirdi. Usta Toshkentdagi Sobir Rahimov nomli kino-teatrda o'yma ganch ishlarini bajardi. Undagi sha-

rafa va panjaralar nihoyatda nafisligi bilan ajralib turadi. Usta Shirin Shohimardondagi Hamza Hakimzoda maqbarasi, Toshkentdagi Alisher Navoiy nomidagi adabiyot muzeyi, Yosh tomoshabinlar teatri, go'sht-sut sanoati ministrligi, sovxozlar ministrligi, Navoiy ko'chasidagi uch qavatli uy lojalarini va havozali ichki sharafalami (M. Bulatov va L. Karash loyihalari asosida), Oqonikidze rayonidagi kolxoz choyxonasining o'yma namoyon va panjaralarini ishladi.

Usta umrining so'nggi yillarida yana arxitektura yodgorliklarini qayta tiklashga taklif etiladi. U Buxorodagi Ulug'bek, Abdulazizxon madrasala ridagi murakkab sharafalami mohironata'mirladi. Toshkentdagi Baroqxon madrasasining tokcha va sharafalarini qayta tikladi. Usta Madaniyat yodgorliklarini muhofaza qilish qo'mitasining buyurtmasi bilan 600 ga yaqin bichimda chizmalar ishlab, ularni ishlash yo'llarini yozib chiqdi. Tadqiqotda naqsh tuzish metodikasining nazariy tomonlari yoritilgan. Usta Shirin Murodovning shogirdlari juda ko'p. Ulardan Anvar Quliyev, Abdurasul Ibodov, Rauf Ibodov, Ibrohim Shermuhamedov, Ismatulla Ne'matov, Nazrulla Murodov, Tohir Jalilov, G'aybullat Ne'matov, Robijon Qurbonov, Aminjon Salomov, Mahmud Usmonovlar o'ziga xos maktab yaratgan ustalar bo'lib yetishdilar. Usta Shirin Murodovning ajoyib san'ati yuksak taqdirlandi. 1943-yilda Murodovga O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi unvoni berildi. Shu yili O'zbekiston Fanlar akademiyasining birinchi sessiyasida uni O'zbekiston Fanlar akademiyasining faxriy a'zosi qilib saylashdi. Usta orden va medallar bilan mukofotlandi. Usta Shirin Murodov 1957-yil 12-fevralda Toshkentda vafot etdi. Lekin uning nomi xalq dilida va tilida abadiy yashaydi hamris yashamoqda. Ustaning yaratgan boy an'analari shogirdlari tomonidan rivojlantirib borilmoqda.

II- 2 Toshkent qanchkorlik maktabi

Toshkentda ganch o'ymakorligi qadimdan rivojlanib kelayotgan san'at turlaridan biridir. Bu maktabdan Usmon Ikromov, Usta Toshpoiati Arslonqulov, Mahmud Usmonov, Hayot Abdullayev, Ziyodulla Yusupov, Tohir Umarov kabi qator yetuk ustalar yetishib chiqqan.

O'zbek ganchkorlik san'atining mashhur ustalaridan biri Toshpo'lat Arslonqulov 1882- yili Toshkent shahrida ganch o'ymakor usta oilasida tug'iladi. Otasi Arslonqul Nazarov o'sha davming mashhur ustalaridan edi. Uning ota- bobolari ham ganch o'ymakor bo'lgan. Arslonqul Nazarov o'g'iiga 12 yasharligidan hunar o'rgata boshlaydi. Toshpoiati naqsh kompozitsiyalar tuzish, ularni otyib, pardozi, ayniqsa, choka pardozi berish yo'larini va boshqalarni otasidan o'rgandi. Toshpoiati ko'p yillar davomida otasiga yordamchi bo'lib yurdi. U avval otasiga ganch qorib berib turdi, keyin naqshlar zaminini o'ydi, so'ngra oddiy pardozlarni bajardi. Toshpo'lat asta-sekin murakkab vazifalarni bajara boshladi, ba'zi kompozitsiyalarni o'zi mustaqil tuzadigan bo'ldi, uning xatolarini otasi ko'rsatib turdi. Asta-sekin Toshpoiati ishga taklif eta boshladilar. Ota-bola Toshkent, Qo'qon, Samarqand, Buxoro, Farg'ona kabi shaharlarda mahalliy boylarning mehmonxonalari, saroylari- ni ajoyib ganch o'ymakorlik ishlari bilan bezadilar. Toshpoiati nomi ko'pgina shaharlarga yoyildi. U xonani o'yima gulli namoyonlar, tokchalar, kitoba va boshqalar bilan bezar, chetiga zanjira va ruta islimli hamda geometrik naqshlar ishlar edi. Xonaning nur tushadigan joylariga ko'pincha ganch panjara qo'yardi. XIX asming oxirlarida ota-bola Yusuf Davidovning uyini ganch o'yima bilan bezaganlar. Bino juda baland va serhasham bo'lgan. Uyning shiflini ko'tarib turish uchun muqamas boshli ustunlar qo'yilgan, xonalaiga o'ziga xos o'yima va bezaklar tanlangan. Mehmonxona va ayvonning bichimi juda yaxshi tuzilgan va uning balandligiga mos nisbatda izora, namoyon, tokchalar, frizlar to'g'ri ishlatilgan. Ayvonning o'rta devorlariga har xil shakldagi namoyonlar ishlangan, ayniqsa, majnuntol va bir qancha islimiy namoyonlar o'zining dinamikligi bilan kishini maftun qiladi. Har bir namoyonning atrofi har xil qalinlikdagi geometrik zanjiralar bilan o'ralgan. Bu namoyon kompozitsiyalarining ko'rkamligini oshirgan. Zanjiradan keyin rax qoldirilgan. Xonadagi har bir namoyon atrofi duraftor hoshiya islimiy naqsh bilan o'ralgan. Kitobaga esa to'rtburchak yuziga mos «besh-sakkiz-o'n ikki» raxli girih kompozitsiya ishlangan. Uning atrofi o'ziga xos

geometrik zanjira bilan o'ralgan. Izoraga geometrik naqsh kompozitsiyasi o'yilgan. Bino ayvonida muqamasli tokcha, deraza atrofiga geometrik naqshlar o'yilgan. Ganch o'ymakorligining zamini yashil, havorang va qizil ranglar bilan bo'yalgan. Ganch o'ymakorligini Toshpoiati Arslonqulov choka pardozda bajargan. Pardoz berilayotganda xonaga tushayotgan yorug'lik hisobga olingan. Toshpoiati Arslonqulov har bir tokcha, hoshiya, taxmon atrofini ikki qator har xil geometrik zanjiralar bilan o'rab chiqqan, bu o'yma naqshlar ko'rimlilikini oshiigan.

1902—1903-yillarda A.Polovsevnining uyi o'zbek milliy naqshlari bilan bezatildi. Uyning ayvoni, katta mehmonxonasi va yotoqxonasi juda jimjimador qilib bezalgan. O'yma naqsh kompozitsiyasida shobarg va to'pbarglar yirik, jimjimador qilib bezatilib, o'yma choka pardoz berilgan. Devorlarga o'yilgan ganch o'yma namoyonlar vertikal hamda gorizontall joylashtirilgan bo'lib, atrofi mayda, ensiz zanjira, islmiy ruta, ya'ni hoshiya naqshlari bilan o'ralgan. Namoyonlar xuddi yuqoriga qarab o'sayotgan o'simlikni eslatadi. Bu esa Usta Arslonqul ota va T.Arslonqulovning tabiat qoidalariga asoslanib, kompozitsiyani yanada jonli va tabiiy chiqara oiganini, mahoratini ko'rsatadi. T.Arslonqulov gorizontall joylashtirilgan ikki peshtoqni o'yib, bu peshtoqlarga turunjimon islmiy kompozitsiyasi ishlagan. Bu namoyonlar loia pardoz asosida bezatilgan. O'yma chuqurligi 10 mm atrofida, derazadan tushayotgan yorug'lik hisobga olingan, pardoz turlari to'g'ri tanlangan. Binodagi o'yma naqshga, oppoq ganch zaminiga yashil va havorang berilganligi uni juda nafis qilib ko'rsatadi. Namoyonga kishi xoh uzoqdan, xoh yaqindan qaramasin, u jozibador ko'rinadi.

1910-yilda arxitektor A. Burmeyster usta Toshpoiati Arslonqulovni qurilish ishlarigajalb qiladi. U qurilishda rus arxitektorlari - I. Markevich va quruvchilar G. Svarchevskiy, K. Tiltina va boshqalar bilan birga ishladi. U rus arxitektorlaridan ko'p narsalarni o'rgandi. Keyinchalik Toshpoiati Toshkentdagi va Qo' - qondagi ko'pgina rus binolarini quyma usulda bezadi. Arslonqulov rus ustalari ichida yurib, rus tilini yaxshi o'rgandi va qurilishga oid ruscha adabiyotlar bilan tanishdi. Bular esa usta ijodiga ijobiy ta'sir etdi. Usta ruscha «lepka» usulini juda yaxshi o'rgandi.

Toshpoiati Arslonqulov bezagan binolarining ayrimlari hozirgacha saqlanib qolgan. Usta «Azov Don» banki (hozir davlat banki), sobiq «Natsio- nal» mehmonxonasi (hozirgi Sharq mehmonxonasi), sobiq xalq uyi, Bixovskiy uyi, Qo'qon- dagi «Rus Osiyo», hozirgi davlat banki va shu singari binolarni yevropacha qurib, lepka usulida bo'rtma hoshiya naqshlari bilan bezadi. Ba'zi joylarda bo'rtma quyma usulini ishlatdi. Toshpoiati Arslonqulovning tajribasi yil sayin oshdi. Usta sho'rolar davrida yirik qurilishlarda faol ishtirok etdi. Me'mor Markevich va boshqalar taklifi bilan 1929-yili Toshkent shahrida O'zbek Davlat akademik drama teatri binosining bezak ishlarini T.Arslonqulov bajardi. U foye, devor, teatrning fasadlarini turunj va doira naqshlari, teatrning ichki qismlarini islmiy hoshiya naqshlari bilan bezaydi. Bu bezaklar rus lepkasiga o'xshab ketadigan uslubda bajarilgan. Afsuski, bu bino bizgacha yetib kelmagan. 30-yillarda Toshpoiati Arslonqulov Toshkent viloyati ijroiya komiteti (hozirgi Adabiyot muzeyi) binosini ganch o'ymakorligi bilan bezaydi. 1936—1938-yillarda

Moskvadagi Butunittifoq qishloq xo'jalik ko'rgazmasidagi O'zbekiston va Turkmaniston pavilonlarini bezashga o'z hissasini qo'shdi. 1939- yili S.Polupanov boshchiligida Toshkent ijroiya komiteti va estrada teatri binosini ganch o'yma- korligi bilan bezatdi. Bu bezaklarning kompozitsiyasini S.Polupanov chizadi, T.Arslonqulov bajaradi. Ular lepka usulida ishlangan. Geometrik naqshlar, musiqa asboblari, paxta, bug'doy va boshqalar barelyef shaklida taxtani o'yib ishlangan, bu esa ustaning fantaziyasi boy ekanligidan dalolat beradi. Navoiy nomli opera va balet katta teatrini qurgan ustalar ichida Toshpo'lat Arslonqulov ham bor edi. U shogirdlari bilan Toshkent zalini, vestibyl va foyelarni bezadi. Teatr mehmonxonasini bezashda quyma usulidan foydalandi. Ko'pgina nusxalar chizib, qolipiar tayyorladi. Qoliplar asosida nusxalar tayyorlab, devorlarga yopishtirdi. Usta awal maium o'yma naqsh taqsimini o'yib, uning asosida qolip olar vaqolipgamoy yoki kerosinda shamni eritib surfib, suyuq ganch quyib, qotganidan so'ng nusxa olar, nusxaning birikkan joyini pardozi edi. Devor va shiftlariga yopishtirilgan ganch taxtalarning ulangan joylari tekislanardi. A.Shchusev teatr zali uchun ganch o'ymakorligining xomaki nusxasini chizib berdi. O'ymalami esa T. Arslonqulov bajardi. Usta biror xonaga kompozitsiya chizar ekan, naqsh bitganda qanday chiqishi, zamini, o'ymasi, uning ingichka yoki yo'g'onligini, xona yorug'ligini hisobga olar va o'ziga xos pardozi turlarini tanlar edi. O'z ishida o'zbek milliy an'analarga suyanardi. T.Arslonqulov arxitektor R.Abdurasulov bilan zallarning naqsh kompozitsiyalarini tuzdi. U zalning devor qismini teng uch qismga bo'lib, friz qismini o'simliksimon o'yma naqsh bilan bezadi. Shiftga geometrik naqsh kompozitsiyasini gir aylantirib, o'rtasiga barelyefli bo'rtma geometrik turunj tushirdi hamda ajoyib o'yma qandil yasadi. Usta Toshkent zalini «majnuntol», «paxta gul», «pushak islimi», «islamiy palak», «kuzagi islimi» va boshqa o'yma kompozitsiyalar bilan bezadi. Uning o'ymalari chuqur bo'lib, xuddi lepka usulida bezatilganga o'xshab ketadi. T.Arslonqulovning o'yma «palak» kompozitsiyasi juda yaxshi chiqqan. Islamiy naqshli to'rtburchak rom ichiga doira shaklida o'yma naqsh ishlangan. Aylana markazida 8 raxli girih, keyin aylana va qo'sh rax, so'ngra aylana islamiy naqsh, nihoyat duraftor hoshiya naqsh tushirilgan. Bu «palak» kompozitsiya dinamikligi va o'ziga xosligi bilan diqqatni jalb etadi. Bu kompozitsiyalar xonaning ko'p joylarida turli kombinatsiyalarda ishlatilgan. Usta eshik tepasiga gorizontol holatda «pushak islimi» namoyon ishlagan, bu o'yma ham o'ziga xos. T.Arslonqulov Termiz zalini bitkazishga yordamlashgan hamda Faig'ona zaliga hoshiyalar uchun qolipiar tayyorlagan.

Toshpoiati Arslonqulov muzeylar uchun ham bir qancha namoyon, frizlar yasagan. 1951- yili Leningraddagi etnografiya muzeyi uchun uchta namoyon tayyorlab bergan. Ularning birinchisi — «majnuntol», ikkinchisi — «chor kunj islimi», uchinchisi — «pushak islimi» kompozitsiyalaridir. Usta O'zbekiston Davlat san'at muzeyi uchun ham bir nechta namoyon ishladi. Toshpoiati Arslonqulov juda ko'p shogirdlar tayyorladi. U ganch o'ymakorligidagi tajribalarini yoshlarga o'rgatdi. Ganch o'ymakorligi to'garagi ochib, m^uktab o'quvchilari ganchkorlik sirlarini o'rgatdi.

1952-yildan boshlab P.P.Benkov nomli badiiy bilim yurtida ganch o'ymakorligidan dars berdi. I.Zaynutdinov, I. Romanov, S. Beoxin, V. Zufarov kabi shogirdlar tayyorladi. U shogirdlari bilan ko'pgina binolardagi ganch o'ymakorligi ishlarini bajardi. Usta san'at dekadalarini va ko'pgina ko'igazmalarda qatnashdi, bir qancha mukofotlar olishga sazovor bo'ldi.

T.Arslonqulov 1962-yili Toshkent shahrida vafot etdi. Unga xalq amaliy san'atini rivojlantirishga qo'shgan hissasi uchun 1944-yili O'zbekiston xalq rassomi unvoni berildi. Usta Davlat mukofoti, o'ndan va medallar bilan mukofotlandi.

Usmon Ikromov 1875-yili Toshkentda tug'ilgan. U yoshlik paytidan ganch o'ymakorligiga qiziqib, mashhur usta Rasulhojiga shogird tushdi. Usmon Rasulhojining qo'liga sakkiz yil ishlaydi. Shundan so'ng usta Rasulhoji unga oq fotiha beradi. U keyinchalik yetuk ustalar qatoridan o'rin oladi. Usta Usmon Ikromov ko'pgina uylarni qurish va bezashda qatnashib, ajoyib ganch o'ymakorlik ishlarini bajaradi. U o'ziga xos uslubdagi san'atni yaratdi. Bizgacha u yaratgan o'yma ishlardan ba'zi birlarigina etib kelgan, uning ayrim o'yma ishlari O'zbekiston san'at muzeyida saqlanmoqda. Uning naqsh kompozitsiyalari rang-barangligi vatabiiyligi bilan ajralib turadi. Usmon Ikromov o'z naqsh elementlaridan foydalanib, murakkab naqsh kompozitsiyalari yaratgan. Usmon Ikromov ko'pgina binolarni qayta tiklashga o'z hissasini qo'shdi. U 1941—1943-yillarda Toshkentdagi Polovsev uyining (hozirgi Amaliy san'at muzeyi binosi) o'yma naqsh bezaklarini qayta tikladi. Usta Usmon bu binoda guldasta ustunni va ravoq atroflarini bezadi. U XV—XVI asrlarda keng tarqalgan guldasta shaklini yangicha usulda islamiy ruta, olti, sakkiz, beshu sakkiz raxli girehlar bilan ishladi. Usta Usmon binoning old tomonini, qo'sh guldastali ustunni va ravoq atrofini ajoyib qilib bezadi. U avval qadimiy ganchkorlik namunalari bilan tanishib, Usta Shirindan maslahat oldi. Ustunning ko'ndalang ikki qatoriga girehli, qolgan qatorlariga islamiy rutalar o'ydi. U Ikromov viloyatlardan kelgan ustalar qatori Navoiy nomli opera va balet katta teatrini bezashda qatnashdi. U choka va lo'la pardozni ko'p ishlatdi. Usmon Ikromov ko'pgina shogirdlar yetishtirdi. Ana shunday ajoyib shogirdlaridan biri o'g'li Mahmud Usmonovdir.

Mahmud Usmonov Toshkent shahar Ko'kcha dahasi, Obinazar mahallasida 1910-yil 3-yanvarda tug'ilgan. Otasi Mahmudga yoshlik chog'idanoq turar joylarni bezash sirlarini o'rgatdi. U avvaliga oddiy o'simliksimon va geometrik naqshlar chizishni, so'ng esa ganch clashdan tortib, to pardoz berishgacha ishlarni o'rgandi. Usta Usmon Ikromov uy bichimini juda to'g'ri topar va uning sirlarini yosh Mahmudga o'rgatar edi. O'sha vaqtda u 15 yoshlarda bo'lib, mehmonxonalar, ayvonlarni bezashda ishtirok etardi. Bora-bora Mahmud Usmonov ganch o'ymakorligining har xil turlarida bimalol ishlay oladigan mustaqil usta bo'lib etishdi. U 1936—37-yillari o'rgangan bilim va hunarini bolalarga o'rgata boshlaydi. Chunonchi, 36-bolalar uyida va maktablarda ganch o'ymakorligi to'garaklarida dars berdi.

O'zbekiston san'at muzeyining o'ymakorlikka oid eksponatlarini ta'mirlashda, 1940-yilda sobiq Polovsev uyining bezaklarini qayta tiklashda, 1943—1944-yillari hozirgi Muqimiy nomli teatmi bezashda, 1945—1947- yillarda A. Navoiy nomli teatr binosini qurishda qatnashdi. Usta Mahmud Usmonov Rassomlar uyushmasiga qabul qilinib, ijodi yanada ravnaq topadi. U o'sha vaqtlardan o'q har xil ko'rgaz- malarga qatnashadi, muzeylar uchun ganch o'ymakorlik namunalarini tayyorlab beradi. 1950- yildan boshlab Toshkent shahar o'quvchilar saroyida ganch o'ymakorlik to'garagini boshqardi. U ganchkorlik san'atining sirlarini o'quvchilarga o'rgata boshladi. O'quvchilarga iskana qalam bilan ganch o'yishni, minqor bilan uning zaminini tozalashni, shuturgardonda pardoz berishni o'rgatdi. Uning qilgan ishlari har xil ko'rgazmalarda namoyish etilib, ko'pgina faxriy yorliq va mukofotlarga sazovor bo'ldi. Usta Mahmud Usmonov shogirdlar tayyorlab, ular bilan bir necha binolarni bezadi. 1953-yili Mahmud Usmonovning iltimosiga ko'ra P. Benkov nomidagi o'quv yurtida ganch o'ymakorligi bo'limi ochildi. Bu yerda Mahmud Usmonov 1953-yildan 1960-yilgacha ganch o'ymakorligidan dars berdi. 1957-yili Usta Mahmud qirqqa yaqin shogirdi bilan Usta Shirinning mashhur Sitorai Mohi Xosa saroyidagi ganch o'ymakorligini qayta ta'mirladi. Bu ish usta uchun katta maktab bo'ldi. U 1961-yili Alisher Navoiy nomidagi Akademik opera va balet katta teatrining ganch o'ymakorlik bezaklarini shogirdlari bilan qayta tikladi.

Toshkent shahrida yer qimirlashi natijasida ko'pgina uylar vayron bo'ldi, arxitektura yodgorliklariga shikast etdi. Bu arxitektura yodgorliklarini, jumladan Kurant binosini ta'mirlash Mahmud Usmonovga topshirildi. U o'z shogirdlari bilan ishni ko'ngil- dagidek bajardi. Mahmud Usmonov ganch o'y- makorligiga ajoyib yangilik kiritdi, ya'ni yog'och o'ymakorligida ishlatiladigan chakich zaminni ganch o'ymakorligida qo'llab, o'yma kompo- zitsiyani yanada mayinlashtirdi. Bu ishni avval hech bir usta qilmagan edi. Chakich zaminli naqsh kompozitsiyaning chakichlangan yuzasi umumlashib, tekis o'yilgan joylarga qaraganda oqish ko'rinadi, natijada kompozitsiyani mayinlashtirib ko'rsatadi. Bu usulni Mahmud Usmonov boshqa joylarda ham ko'p qo'lladi. Ustaning ganch o'ymakorligiga xos xarakterli jihati shundaki, uning deyarli hamma kompozitsiyalarida paxta naqsh elementi ishlatilgan. Usta 1967-yili O'zbekiston Ministrlar Soveti binosini ganch o'ymakorligi bilan bezaydi. Zal bezagi uchun usta ikki xil nusxa tayyorladi, ulardan biri olti raxli, ikkinchisi qo'shqavatli girih edi. M.Usmonov ustunlarga pargori islmiy naqsh berib, ajoyib asar yaratdi, binoni bezatishda pax pardozdan foydalandi. 1967-1968 yillarda Mahmud Usmonov Akademik drama teatrini bezadi. U bu yerda qirma, choka, tabaqa pardozdan foydalandi. Bu asar Mahmud Usmonov ijodining eng yaxshi namunalaridan biridir.

1968-yili ustaga Markazqo'm ma'muriy binosini ichki ganch o'ymakorligi bilan bezash topshirildi. Bu yerda M. Usmonov ganch o'ymakorligining ajoyib namunalarini yaratdi, ayniqsa, «Xalqlar do'stligi» kompozitsiyasi ko'rkam chiqqan. U xalqlar do'stligini badiiy ifodalashga erishdi. Bunda

chizmalar nisbati, o'yma naqshning jiinamikligiga katta e'tibor berilgan. Bu yer choka va qisman pax pardozda ishlandi. Binoda chakich uslubi yaxshi qo'llandi.

1968-yili Mahmud Usmonov O'zbekiston qishloq xo'jalik vazirligi binosining majlislar zalini ganch o'yma bilan bezadi. Bu yerda naqshlar 1,5 sm o'yilib, choka pardoz bilan bezalgan. Ayniqsa, islamiy naqshlarning nafisligi va dinamikligi kishini jalb qiladi. O'sha yili usta Alisher Navoiy nomli Adabiyot muzeyini ham bezadi. U bu yerda geometrik va o'simliksimon naqsh elementlaridan foydalanib, o'ymalarga choka pardoz, ba'zi joylarda pax va tabaqa pardoz berdi. Usta, shuningdek, Toshkentdagi markaziy univermag, «Bahor» konsert zali, Samarqand- dagi aeroport binosini, Registon maydonidagi restoranni, O'zbekiston San'at muzeyini, Surxondaryo viloyatidagi musiqali drama teatri binosini bezadi. 1971—74-yillarda Kiyev, Donetsk, Toshhovuz, Chimkent va boshqa joylarda jamoat binolarini bezadi. 1979-yili Mahmud Usmonov San'atshunoslik instituti binosini o'yma ganch bilan bezadi..

Usta Mahmud Usmonov faxriy yorliqlar, orden va medallar bilan mukofotlandi. Unga yili O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi, 1974-yilda «O'zbekiston xalq rassomi» unvonlari, Davlat mukofotlari berildi.

Mahmud Usmonovning qobiliyatli shogirdlari ko'p. Ular o'z ishlarini chet ellarda, jumladan, Hindiston, Polsha, Yaponiya, Amerika va boshqa mamlakatlarda namoyish etdilar. Uning Mirziyod Karimov, Hayotilla Abdullayev, Abdurahmon Sultonov, Mirvohid Usmonov, Anvar Po'latov, Mirmahmud Rahmatov, Habibiddin Murodov, Mo'min Sultonov, Faxriddin Hamdamov, Abduqayum Samadov, Ziyovuddin Yusupov, Rauf Ibodov, Umar Tohirov, Yusuf Odilov kabi shogirdlari bor. Shogirdlar M.Usmonov an'alarini davom ettirmoqdalar.

Toshkent ganchkorlik maktabining yirik namoyandasi, O'zbekiston Badiiy akademiyasining akademigi, O'zbekiston Xalq rassomi Mahmud Usmonovning o'g'li, ustazoda Usmonov Mirvohid 1946-yil 9-mayda Toshkent sahrida tavallud topgan. U yoshlik davridanoq otasining ganchkorlik to'garagiga qatnashib, bu san'at sirlarini sinchkovlik va zo'r qiziqish bilan o'rgandi. O'zbekiston xalq ustasi (2001) Mirvohid Usmonov 1972-yili Toshkent Politexnika institutining me'morchilik fakultetini tugatgan.

U yoshlikdanoq otasi tashkil etgan ganchkorlik guruhida juda ko'p jamoat hamda turarjoylarni badiiy bezashda qatnashdi.

1966-yili Mirvohid Usmonov Navoiy nomli opera va balet teatri binosining ichki bezaklarini ta'mirlashda qatnashdi.

O'zbekiston tarixi muzeyi, Toshkent metro- politenining "Buyuk ipak yo'li", "Amir Temur" bekatlarini hamda Toshkent, Andijon, Samarqand, Buxoro, Termiz shaharlaridagi yirik me'moriy binolarni bezatishda mualliflik ishlarini bajargan. Chet ellarda ham katta binolarni o'zbek amaliy

bezak san'ati an'analari asosida bezagan. Xususan, u Malayziyadagi muzey binosini bezadi. Uning yuzdan ortiq shogirdlari bor.

1950-yili Toshkent shahrida kulol usta oilasida tug'ilgan. Ziyovuddin yoshlik chog'idan ganchkorlik hunariga qiziqdi. U 1964-yili Toshkentdagi Respublika o'quvchilar saroyi huzuridagi ganch o'ymakorlik to'garagiga qatnasha boshladi. Unga ganch o'ymakorlik sir- asrorlarini O'zbekiston xalq rassomi, Davlat mukofoti laureati Mahmud Usmonov o'rgatdi. Maktabni bitirgach, Toshkent Politehnika institutining me'morchilik bo'limida tahsil oldi.

U 1975-yili Yo'ldosh Oxunboboyev nomli o'quvchi va yoshlar uyida ganch o'ymakorlik to'garagini tashkil etdi. 1975-77- yillar davomida ko'pgina shogirdlar tayyorladi. Usta 1977-yili ijodiy uyushma tashkil etdi.

Ziyovuddin 1960-yili otasi bilan Buxoro shahriga safarga borganida Sitorai Mohi Xosa binosini ko'rib hayratga tushgan edi.

Akademik Usta Shirin Murodov tomonidan bajarilgan mashhur "Oq uy"ning arkalari, muqarnaslar, ko'zgu yuzasida nihoyatda nafis o'yilgan naqshlar uni o'ziga maftun qilgan edi. Yuksak did, mahorat, iste'dod va katta mehnat evaziga yaratilgan bu ulkan san'at asari unda Shirin Murodov kashf etgan toshoyna ganch o'ymakorligiga qiziqish uyg'otdi.

U mustaqil ravishda bir-birini takrorlamay- digan bezaklar bajara boshladi. Usta dastlab "Guliston" restorani, Urganch shahridagi Oga- hiy nomli teatr, Toshkent temir yo'l bekati, Krasnoyarsk shahridagi "Bahor" qahvaxonasi, O'zbekiston Yozuvchilar uyi, "Yulduz" tikuvchilik firmasi va boshqa binolarni ajoyib naqshlar bilan bezadi.

Ustaning ijodiga xos xarakterli xususiyat shundaki, u zamonaviy binolarning balandligi, kengligi va funksiyasiga mos holda zamon talabiga javob beradigan asarlar yaratadi.

Usta respublika va xalqaro ko'r]gazmalarda ijodiy asarlari bilan qatnashdi. 1998-yilgacha xalq ustalari birlashmasida faoliyat ko'rsatdi, ko'plab shogirdlar yetishtirdi. Ellikdan ortiq san'at saroylari, zamonaviy memorial komplekslar, ma'muriy va maishiy binolarning interyer va ekstiyerlarini bezatdi.

Saidikrom Muxtorov (1973) Toshkent shahrida usta ganchkor oilasida tavallud topdi. Ustozoda Saidikrom dastlabki saboqni otasi Asrol Muxtorovdan oldi. U otasi rahbarligidagi guruh a'zolari bilan birgalikda Chirchiqdagi kimyogarlar saroyida, Toshkent xalqaro aeroportida, Toshkentdagi bir necha qahvaxonalarda, "Turkiston" saroyida, Savdo vazirligi binosida, Ahmad Al Farg'oniy ob'ektida, Toshkentdagi Yunusobod suzish havzasi va boshqa ko'plab inshootlarda ganch o'ymakorligi ishlarini bajargan. Saidikrom tinmay izlandi va mehnati tufayli 1997-yilda O'zbekiston Badiiy akademi- yasiga a'zo bo'ldi. Ustaqolip, model, quyma usullardan keng foydalanadi. U panjara, ustun, ark, bra va o'yma qandillarni yasashga turli yangiliklar kiritib, bezak ishlarini takomillash- tirishga katta hissa qo'shib kelmoqda.

O'zbekiston xalq ustasi Mirmahmud Rahmatov 1950-yil 18-fevralda tug'ilgan. U o'rta maktabda o'qib yurgan paytlarida Mahmud Usmonov rahbarligidagi ganch o'ymakorligi to'garagiga qatnashib, bu san'at sirlarini o'igangan.

1966-yili usta Mahmud Usmonov ganchkorlar guruhini tuzib, Mirmahmudni ham guruhga a'zo etib qabul qildi.

Mirmahmud mehnatsevarligi va ijodkorligi bilan o'zini ko'rsatdi hamda hurmat qozondi. Keyinchalik u mustaqil guruh tashkil etdi va ko'pgina jamoat binolarini bezadi. Hozirda uning 50 dan ortiq shogirdlari mustaqil ganchkorlik guruhlari tashkil etishib, jamoat va turar joylarni o'yma ganch bilan badiiy bezamoqdalar.

Asrol Muxtorov ganchkorlikni rivojlantirishga ulkan hissa qo'shgan usta. U Mahmud Usmonovning shogirdlaridan biridir.

U 1948-yili Toshkent shahrining «Bekobod» mahallasida tavallud topdi. Asrol Muxtorov xalq amaliy bezak san'atiga, jumladan ganchkorlik hunariga yoshligidan qiziqdi. Bu qiziqish uni 1960-yili Toshkentdagi o'quvchilar saroyiga olib keldi.

Abdurahmon Hayotov, Usta Murod, Usta Nosir, Usta Hoji Hofiz, Usta Azim, Usta G'ofur, Usta Shirin Murodov, Jalil Mirasulov, Mahmud Usmonov, Ro'zimat Masharipov, Usta Sulaymonqulov, Yusuf Xudoyberganov singari ganch o'ymakorligi ustalarining ishlari uning uchun katta maktab bo'ldi. Ganchkorlik to'garagi rahbari mashhur ganchkor Muhmud Usmonov Asrolga naqsh gullar namunasini albomda chizishni va o'yishni o'rgatdi.

Asrol futa, kulcha, qandil va boshqa o'yma naqshlar ishlab, qo'rgazmalarda qatnasha boshladi. Uning o'yma ishlari Germaniya, Polsha, Chexoslovakiya, Rossiya va boshqa xorijiy davlatlarda namoyish qilindi.

1966-yili Toshkent shahrida yer qimirlashi natijasida ko'pgina uylar vayron bo'ldi, me'morchilik yodgoiliklariga shikast etdi. Asrol Muxtorov ustozlari Mahmud Usmonov bilan O'zbekiston Vazirlar Mahkamasi, Qishloq xo'jaligi vazirligi, Alisher Navoiy nomli Adabiyot muzeyi, Alisher Navoiy nomli katta opera va balet teatri binolarini bezashda faol qatnashdi.

1975-yildan boshlab Asrol Muxtorov Respublika o'quvchilar va yoshlar saroyida ganchkorlik to'garagiga rahbarlik qildi.

Yilda usta Mahmud Usmonov A.Mux- torovning yetuk usta bo'lganini ko'rib, unga oq fотиha berdi.

Toshkentda M.Usmonov taklifi bilan «Usto» birlashmasi tashkil etilgach, birlashma qoshida A.Muxtorov mustaqil ganchkorlik brigadasini tuzdi. U o'z guruhi bilan Qashqadaryodagi — «Salom» choyxonasi, Toshkentdagi «Dilorom» qahvaxonasi va boshqa jamoat binolarini bezadi.

Asrol Muxtorov 1980-yilda Aloqa vazirligi qoshida yangi ganchkorlik guruhini ochdi. Bu guruh 1985-yilgacha faoliyat ko'rsatib, aloqa uylari, bo'limlari, idoralari, Aloqa vazirligi zallarini ganchkorlik namunalari bilan bezadi.

1986— 1991-yillari ganchkorlik guruhi Toshkentda «Tovus» va «Chayka» qahvaxonalari, Tashqi ishlar vazirligi, shahar hokimligi, Energetika va qishloq xo'jaligi vazirliklari binolarini bir-biriga o'xshamagan o'yma ganch namunalari bilan bezadi.

1991— 1998-yillar davomida ustaning san'ati yanada taraqqiy etdi. Ganchkorlikda zamonaviy usullardan foydalanish tamoyili kuchaydi.

Yangi izlanishlar natijasida o'yma va quyma usulidan erkin foydalanildi va bu borada katta yutuqqa erishildi. Ayniqsa, ustaning ishlarida ganchkorlik, naqqoshlik, kulolchilik va miniatyu- ra san'atining uyg'unligi kuchaydi. Toshkent xalqaro aeroportining yangi binosi, Chirchiq shahridagi Kimyogarlar san'at saroyi, «Turkis- ton» saroyi, «Anhor» qahvaxonasi, Baynalminal madaniyat markazi, Oliy Majlis binolari, Uchtepa tumanidagi «Baxt uyi», Farg'onadagi teatr zali va hokazolarda bu uyg'unlik ko'zga yaqqol tashlanadi. Hozirgi kunda ustaning O'zbekiston Badiiy akademiyasiga a'zo shogirdlari - Isroil Rajabov, Mahmud Obidov, Abdiazim Ahrorov, Abdurahmon Ahrorov, Davron Usmonov, Zafar Ibragimov, Faxritdin G'oziboyev, Soibjon Salimov, Abdurahmon Obidov, Hikmat Azimov, Nig'matilla Yusupov, Saidikrom Muxtorov, Mahamatjon Po'latov, Sirojiddin Boymatov, qo'qonlik Nuriddin Usmonov va boshqa iste'dodli shogirdlari ustozlaridan oq fotiha olib, dunyoning turli mamlakatlarida ganch o'ymakorlik ishlarini bajarmoqdalar.

Asrol Muxtorov ustalar orasida birinchilar- dan bo'lib «O'zbekiston xalq ustasi» unvoniga sazovor bo'ldi.

U keng kitobxonlar tomonidan qiziqish bilan kutib olingan: «Usto va shogird odobi» va «Ganchdagi gullar bog'boni» asarlarini chop ettirdi. U bu kitoblarda mashhur ustoz — akademik Mahmud Usmonov, shogirdlari, do'stlari, umuman, ganchkorlik san'ati va bu san'at tamqqiyotiga hissa qo'shgan kishilar haqida samimiy dil so'zlarini izhor etgan.

Soibjon Norovich Salimov 1949-yilda Toshkent shahrining Shayxontohur tumanida tug'ildi.

1966-yili o'rta maktabni tugatib, Toshkent politexnika institutining arxitektura fakultetiga o'qishga kirdi. 1971-yili institutni tugatib, O'zbekiston shaharsozlik loyihalash institutiga ishga kirdi. U yerda Samarqand va Buxoro shaharlarini loyihalashda qatnashdi.

1982-yilda O'zbekiston tajriba ilmiy-ta'mir arxitektura badiiy ustaxonasiga isliga kirdi. 1995-yildan boshlab bu yerda rahbar lavozimida ishlab kelmoqda. Ish faoliyati davomida Buxoro, Xiva, Samarqand, Termiz, Qo'qon, Shahris'***, Toshkent shaharlaridagi o'nlab tarixiy yodgorliklarni loyihalash va ta'mirlash ishlarida qatnashdi.

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan >o'ng Samarqand, Shahrisabz, Termiz, Buxoro, Xiva, Farg'ona, MargMlon shaharlarida o'tgan yubiley tadbirlarida faol ishtirok etdi.

Shuningdek, korxona ustalari zamonaviy binolarni pardozlash ishlarida — O'zbekiston Respublikasining Rossiyadagi elchixonasi binosi, Volgogradagi «Toshkent» restorani binosi, Germaniyaning Zul shahridagi do'stlik markazi binosi, AQShdagi elchixonamiz binosi, Toshkent

shahar hokimligi binosi, Termizdagi tarix muzeyi binosi, Qozog‘iston va Malayziya Respublikasidagi binolarda bezak va pardoqlash ishlarini bajardi.

II- 3 .Samarqand qanchkorlik maktabi

Anvar Quliyev Samarqandda tug‘ilgan. U yoshligida Samarqand shahridagi qurilish ustalari tayyorlaydigan kursning ganch o‘ymakorligi bo‘limida ta’lim oldi. Bu yerda Usta Shirin Murodov

ganch o'ymakorligidan dars berar edi. Anvar Quliyev o'sha vaqtlardan boshlab Usta Shiringa shogird tushdi.

U xalq amaliy san'atini, ayniqsa, ganchkorlikni chuqur o'rgandi. Anvar Quliyev geometrik, o'simliksimon, gulli girih va boshqa naqsh kompozitsiyalari tuzish sirlarini o'rgandi va amalda bajaradigan darajaga erishdi. U yosh bo'lsa-da, naqsh kompozitsiyalarini osonlik bilan chizar va o'yib gul solar edi.

Anvar Quliyev 17 yoshida ganch o'ymakor usta bo'lib tanildi. U 1943-yili Toshkentdagi Muqimiy nomli teatr binosini bezashga taklif etildi. Quliyev bu yerda mashhur ustalar bilan hamkorlikda ishladi, binoni an'anaviy ajoyib klassik ganch o'ymakorligi bilan bezadi. Bu yer {Anvar Quliyev iste'dodi kamol topishida katta bosqich bo'ldi. U ustalar orasida nom qozonishga erishdi.

1946-yili Alisher Navoiy nomli Davlat akademik opera va balet katta teatri binosini qurishda Anvar Quliyev ham qatnashdi. U teatrning ichki va tashqi qismlarini ganch o'ymakorligi bilan bezashdi.

Usta 1949-yilda «Hurmat belgisi» ordeniga sazovor bo'ldi. U tarbiyalagan shogirdlar hozirda turli qurilishlarda ishlamoqdalar.

Shamsiddin G'ofurov 1883-yili Samarqandda binokor va ganchkor oilasida tug'ildi. Otasi ganchkor, me'mor, g'isht teruvchi, gillkor, xullas, har tomonlama yetuk usta bo'lgan. Otasi Shamsiddinga 14—15 yoshidan ganchkorlik sirlarini o'rgatdi. 1909-yilda otasi vafot etdi. Shamsiddinga ancha qiyin bo'ldi, qurilishda ganch o'ymakorligi, g'isht terish, suvoqchilik va boshqa ishlarni mustaqil bajara boshladi. Ayniqsa, u ganch o'ymakorligi san'ati bilan ko'pchilikka tanila bordi. Shamsiddin Usta Sa'dulla va Usta Abduqodir, Usta Jamoliddin singari mashhur ustalarning boy tajribalarini o'rgandi.

Shamsiddin G'ofurov 1926-yili Sherdor, Ulug'bek, Tillakori madrasalarini, Shohi Zinda, Ko'k gumbaz va boshqa arxitektura yodgorliklarini qayta tiklashga hissa qo'shdi. Amur Temur maqbarasining ichidagi muqarnaslarni qayta tiklab, o'z mahoratini ko'rsatdi. 1923-yili Urganchdagi yotoqxonani, 1937—1940-yillarda Butunittifoq xalq xo'jaligi yutuqlari ko'rgazmasida O'zbekiston pavilonini bezadi. Shamsiddin G'ofurov ikki pavilonda ajoyib namunaviy va zamonaviy ganch o'ymakorlik ishlarini bajardi. Ustalar uni yana bir karra tan oldilar. U naqsh kompozitsiya chizish va o'yishni yaxshi bilar edi. Usta 1939-yili Toshkentdagi A.Navoiy nomidagi Adabiyot muzeyida ganch o'ymakorlik ishlarini bajardi. 1940-yili Toshkent viloyati ijroiya komitetini ganch o'yma bilan bezadi. Bu binoda Shamsiddin G'ofurov ganch o'ymakorligini usta Akrom Umarov bilan birgalikda bajardi. Qirma pardoz texnikasi birinchi bo'lib asosiy sharafiga shu binoda qo'llandi. Bu qirma texnikasi turar joy binolarida ham qo'llandi. Shamsiddin G'ofurov ko'p rangli qirmanini hamda unga choka pardoz berishni ko'p ishlatdi. Bu usul namoyonga ajoyib ko'rinish bag'ishlaydi.

1940—1941-yillari Usta Shamsiddin Samar- aanddagi qurilish san’ati ustalari tayyorlaydigan kursda dars berdi va ajoyib o’quv materiallarini, jumladan, muqarnaslar, sharafalar, qurilishda ishlatiladigan har xil detallarning maketini tayyorladi. 1942—1943-yillarda Muqimiy nomidagi teatrni gulganch bilan bezashda qatnashdi. Usta ko’pgina zamonaviy binolarni bezashda ishtirok etdi -va ko’plab shogirdlar tayyorladi. Ustaning ganch naqsh namunalari Toshkent va Samarqanddagi muzeylarda saqlanmoqda.

Tursunboy Ismoilov 1878-yili Samarqand yaqinidagi Churbi qishlog’ida tug’ildi. Uning otasi poyabzal tikadigan usta edi. 1894-yili Tursunboy Samarqandga kelib, Usta Sa’dullaga shogird bo’ldi. Usta Sa’dulla o’sha vaqtda mashhur quruvchi bo’lgan. Tursunboy ustosi yonida 1929-yilgacha ishlaydi. Mahorati oshgan usta 1938-yili Moskvadagi Butunittifoq xalq xo’jaligi ko’rgazmasidagi O’zbekiston pavilonini bezatishga chaqirtiriladi. U ko’pgina ganch o’ymakorlik namunalari yaratadi. Usta 1943- yili Muqimiy nomli teatr binosini ganch o’yma- korligi bilan bezashga jalb etiladi.

1945-yilning kuzidan 1946-yilning kuzigacha Usta Tursunboy Ismoilov Toshkentdagi Navoiy nomli opera va balet katta teatrini bezashda qatnashadi. Shundan so’ng u Samarqandga qaytib, ko’pgina arxitektura yodgorliklarini qayta ta’rirlashga hissa qo’shdi.

Abdurasul Ibodov mashhur usta Shirin Murodovning eng qobiliyatli shogirdlaridan hisoblanadi. U 1946-yili ustosi Usta Shirin Murodov bilan Toshkentdagi A. Navoiy nomli opera va balet katta teatrini bezashda qatnashdi.

Usta shogirdlari bilan ko’pgina teatr, kinoteatr, mehmonxona, oshxona va boshqa joylarni ajoyib ganch o’ymakorligi bilan bezashda ishtirok etib kelmoqda.

Usta Azim 1953-yilda Samarqand shahrida tug’ildi. U ganch o’ymakorligi hamda qurilish ishlarining ustasi hisoblanadi. Usta Azim ko’pgina masjidlar, hammomlar, madrasalar va turar joylarni qurish hamda bezashda qatnashgan. Xususan, Qoraboy, Oqsoqol, Muborak, Shq- barbatdor kabi masjid va boshqa ko’pgina binolarni u bezatgan.

Mirhomid Yunusov 1890-yilda Samarqandda me’mor oilasida dunyoga keldi. Otasi Yunus Azizov me’mor bo’lgan. Mirhomid eski maktab- da ta’lim olish bilan biiga bo’sh vaqtlarida otasiga yordam berib yurgan. U 1908-yili Jizzax madrasasi va 1909-yili Panjob qishlog’idagi hammom qurilishida qatnashadi. 1910-yil Samarqandda yangi madrasa qurilishida ishtirok etadi. Undagi koshinlarni otasi Usta Yunus bilan birgalikda (uyalarida koshin tayyorlaydigan xumdonda) tayyorladi. Uning otasi ko’pgina binolarning qurilishiga boshchilik qilgan.

Usta Mirhomid 1921—1922-yillarda Buxorodagi Minorai kalon va boshqa binolarni qayta tiklashda qatnashdi. U ko’pgina shogirdlar yetishtirdi. Faxriy yorliqlar va medallar bilan taqdirlangan.

Ismatilla Ne'matov 1927-yili Samarqandda tug'ilgan. U yoshligidan binolarni ganch o'ymakorligi bilan bezashda qatnashgan. Ismatilla Ne'matov 1942-1948-yillarda Usta Shirin boshchiligidagi Alisher Navoiy nomli opera va balet katta teatrini bezashga hissa qo'shgan. U Rassomlar uyushmasining a'zosi.

Usta Omonulla XIX asrning o'rtalarida Samarqandda dunyoga keldi. Omonulla ganchkor va g'isht teruvchi usta bo'lib, bu hunami ustozlari usta Jalildan o'rgangan. U ko'pgina binolar - hammom, masjid, madrasa, turar joy binolarini qurish va bezashda ishtirok etgan.

Usta Samarqand Registonidagi Sherdor madrasasini qayta ta'mirlashda qatnashgan. Usta Omonulla ganch o'ymakorligini ko'pincha samarqandlik Usta Abdurashid bilan birga bajargan.

Usta Yunus Azizov 1860-yilda Samarqandda dunyoga keldi. 12 yoshidan ganch o'ymakorligi bilan shug'ullandi. U me'mor Abduqodiiga shogird tushib, masjid, hammom, madrasa va ko'pgina uylarni qurishda qatnashdi. U me'mor bo'lsa-da, ganch o'ymakorligi san'atini yaxshi bilgan.

Usta O'zbekistonning ba'zi shaharlaridagi binolarni qayta tiklash va bezashda, chunonchi Samarqanddagi Tillakori madrasasini qayta tiklashda qatnashgan. U 1924-yili vafot etgan.

Usta Abdurashid Jalilov Samarqandda 1880- yil quruvchi oilasida tug'ildi. Uning bobosi Usta Abdunazar mashhur quruvchi bo'lib, Samarqand, Xiva va Buxorodagi ko'pgina binolarni qurishda ishtirok etgan. Usta Abdunazaming uchta: Abdurashid, Abdunabi va Abdugalil ismli o'g'illari bo'lgan. Ular otasi bilan Buxorodagi ko'pgina binolarni qurish va bezashda qatnashganlar. 1900-yili otasi vafot etgach, Abdurashid ikki yil amakisi Abdumalikning qo'lida ishlaydi.

Usta Abdurashid Samarqand, Buxoro va Toshkentdagi ko'pgina binolarni, jumladan, Navoiy nomli opera va balet katta teatrini bezashda qatnashgan.

Ibrohim Shermuhamedov Samarqandda tug'ildi. U yoshligidan ganch o'ymakoriigiga qiziqib, usta Shirin Murodovga shogird tushadi. 1946-yilda Navoiy nomli opera va balet katta teatrini qurish va bezashda qatnashdi. Bu yerda Usta Ibrohim ajoyib ganch o'ymakorlik namunalari yaratdi. 1947-yilda Muqimiy nomli teatmi bezashda ishtirok etdi.

U A. Navoiy nomli Samarqand universitetining panjaralarini va majlislar zalini bezadi, Shohi Zinda, Tillakori, Sherdor, Ulug'bek madrasalarini va boshqa arxitektura yodgorliklarini ta'mirlashda faol qatnashdi. Usta Ibrohim Samarqand ganchkorlik maktabining yetakchi vakillaridan biri, O'zbekiston Fanlar akademiyasining faxriy a'zosi. U ko'pgina iste'dodli shogirdlar tayyorladi.

Quli Jalilov (1890—1960) Samarqandda quruvchi oilasida tug'ildi. Otasi Abdugalil eng ko'zga ko'ringan ustalardan bo'lgan. Otasining vafotidan so'ng akasi Abdurashid bilan Buxorodagi amakisi Abdumalik oldiga boradilar. Amakisi ham zamonasining tanilgan ustalaridan biri edi. Ular amakisi boshchiligidagi ko'pgina madrasa, masjid va turar joylarni ganch o'ymakorligi bilan bezaydilar. Quli Jalilov 15 yil Usta Abdumalik qo'lida ishlaydi. Usta Quli Jalilov Buxoroda madrasa qurilishida, Samarqandda maktab, institut va boshqa binolar qurilishida ishlaydi, ularni bezaydi.

So‘ng Quli Jalilov Samarqanddagi quruvchi ustalar tayyorlaydigan kursda instruktor bo‘lib ishlaydi. Ayni vaqtda maktab, shifoxonalar qurishda, Samarqanddagi yodgorliklarni, xususan, Ulug‘bek, Sherdor madrasalari, Shahrisabzdagi arxitektura yodgorliklarini ta‘mirlashda qatnashadi. A. Navoiy nomli opera va balet katta teatrini bezashda ham ishtirok etdi. Usta Quli Samarqand zalini bezagan. U bu yerda ajoyib ganch o‘ymakorlik namunasini yaratgani uchun Davlat mukofotiga sazovor bo‘ladi. 1947-yili Muqimiy nomli teatrning ko‘rish zalini ganch o‘ymakorligi bilan bezaydi. Keyinchalik umrining oxirigacha — 1960-yilgacha Samarqandda arxitektura yodgorliklarini qayta tiklashda qatnashadi. Shu yili u Samarqandda vafot etadi.

Xulosa

O‘zbek amaliy san‘atining turli xil ko‘rinishlari o‘ziga xos usul va uslublari mavjud. Men yuqorida O‘zbekiston amaliy san‘atda ganch o‘ymakorligini o‘rni beqiyos va boy tarixiga ega ekanligi to‘g‘risida fikrlar bayon qildim.

Bitiruv malakaviy ishini bajarish jarayonida shunga amin bo‘ldimki ganch o‘ymakorlik san‘ati go‘zal shaharlarimiz Xiva, Buxoro, Samarqand, Toshkent va boshqa shaharlardagi me‘moriy obidalarimizga ko‘rk berib turibdi.

Amaliy san‘atning ganch o‘ymakorligi turini rivojlanishda ustoz shogird an‘analari o‘rni beqiyos ekanligi bitiruv ishini bajarish davomida o‘zimga kashf qildim.

Bunda ustozning kasbiy va shaxsiy fazilatlari ustozning shogird oldidagi burch va odob, ahloqi tog'risidagi fikrlar har qanday san'at ahlini o'ziga rom qiladi.

Bitiruv ishini bajarish bilan birga mazkur sohaning o'ziga xos qiurralarini o'rgandim desam mubolag'a bo'lmaydi. Ganch o'ymakorligi turining rivoj topishida o'ymakorlik maktablari, ularni faol ustalari o'ziga yarasha maktab yaratganlar.

Bu borada Buxoro, Toshkent, Samarqand, Farg'ona, Xorazm ganchkorlik maktablarining o'ziga xos usul va uslublarda bir-birini takrorlanmaydigan shakl va razmiylikni ko'rsata olganliklari maqtovga sazovordir.

Ganchkorlik san'atining sir-asrorlarini o'rgatish bilan birga kichik-kichik ishlarni bajarish orqali o'quvchi yoshlarga amaliy san'atning ganch o'ymakorlik san'ati turi beqiyos qiymatga va o'z o'rniga ega, ekanligi yana bir bor isbotini topdi.

Foydalanilgan adabiyotlar .

1. O'zbekiston Respublikasi Qonuni ta'lim to'g'risida», «Adolat», T., 1997
2. K a r i m o v I. A. O'zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy iqbolining asosiy tamoyillari. «O'zbekiston», T., 1995.
3. K a r i m o v L. A. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. «O'zbekiston», T., 1999.
4. Qur'oni Karim (tarjima va izohlar muallifi Alovuddin Mansur). «Cho'lpon», T., 1992.
5. А б д у л л а е в Т. А. Ремесла Узбекистана XIX-XX вв. «Фан», T., 1976.
6. Axloq-odobga oid hadis namunalari. «Fan», T., 1990.
7. Б а р т о л ь д В. В. История культурной жизни Туркестана. Издательство Академии наук СССР, М., 1927.
8. B u l a t o v S. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati. «Mehnat» nashriyoti, T., 1991.
9. B u l a t o v S. Yoshlarga hunar o'rgatishning milliy, an'anaviy asoslari. Metodik tavsiya. RUMM, T., 1993.
10. B u l a t o v S., Y o' l d o s h e v X., Turdiyeva Sh.E. Odobnoma (Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma). T., 2002.
- И. Г а в . р и л о в М. О ремесленных селах Средней Азии статусах-рисоля. T., Изд. Средназкомтариса. 1928.
12. Г а в р и л о в М. Рисоля ремесленников. T., Тип-При конс.Ген.Губернат., 1912.
- Ganchdagi gullarbog'boni. Tuzuvchi M a d g a h i m o v A., «ARNAPRINT», T., 2006.

13. Y o' l d o s h e v X., B u l a t o v S. Ustoz- shogird. «O'zbekiston», T., 2005.
14. M u x t o r o v A., Usta va shogird odobi. Mehnat, 1999.
15. K a y k o v u s. Qobusnoma. «O'qituvchi», T., 1986.
16. М у к м и н о в а Р. Г. Очерки по истории ремесла в Самарканде и Бухаре в XVI в. «Фан», Т., 1976.
17. N o z i m o v D. Armug'onim Sotimxon. Ustalar haqida dilkash qissalar. «Fan», T., 1996.
18. S a ' d i y S h e r o z i y . Guliston. G'.G'ulom nomli Adabiyot va san'at nashriyoti, T, 1968.
19. С у х а р е в а О. А. К истории городов Бухарского ханства. Т., Изд. АН РУз, Т., 1958.
21. С у х а р е в а О.А. Позднефеодальный город Бухара. Т., 1962.
22. U s m o p o v M. San'atim — saodatim. «Yosh gvardiya», T., 1983.
23. H u s a y n V o i z K o s h i f i y . Futuvvatnomai sultoni. Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, T, 1994.
24. S h o m a q s u d o v Sh., S h o r a h m e d o v Sh. Ma'nolar maskani. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, T., 2001.
25. Y u s u f X o s H o j i b . Qutadg'ubilig. «Yulduzcha», T, 1990.
26. G ' u l o m o v S., B u l a t o v S. Sharqona usta - shogird odobi. O'z ROHMTV, 2000. www.n.b.g.t. intal. uz.